NADER BEKEKEN

DANKBAAR GEREFORMEERD

#9

JAARGANG 32
SEPTEMBER 2025

WOORD & WERELD MAGAZINE

Loop niet in de val

- Curieuze framing
- Wat is de hemel?
- De dienaar die alles waarmaakt

Redactioneel

Er staan weer verkiezingen voor de deur. Kort voor het schrijven van dit Redactioneel nam ik eens een kijkje op de (nog voorlopige) kandidatenlijsten van SGP, ChristenUnie en CDA. Wie zijn de mensen die door die partijen gepresenteerd worden en waar staan ze voor?

Op de site van de SGP prijst de partijvoorzitter de vakkundigheid van de mensen op de lijst. De partij wil met hen een helder christelijk geluid laten klinken, omdat dat goed is voor Nederland. God regeert en Zijn beloften en woorden zijn heilzaam voor iedereen.

De ChristenUnie laat de kandidaten zelf aan het woord. Lijsttrekker Mirjam Bikker zegt dat het de missie is van de CU om op te staan voor het goede, om vanuit de Bijbelse opdracht recht te doen en vrede te zoeken voor ons land. Vervolgens vertelt iedere kandidaat wat het goede is waarvoor hij of zij wil opstaan.

Bij het CDA vermeldt lijsttrekker Henri Bontenbal dat hij kiest voor verantwoordelijkheid, fatsoen en vertrouwen als de weg vooruit. Hij en zijn medekandidaten worden uitgebreid voorgesteld. Ze vertellen onder meer wie hun inspiratiebronnen zijn.

Ik bleef haken bij de keuze van nummer twee op de lijst, Hanneke Steen. Haar inspiratiebron is Ruth Bader Ginsburg, omdat die als rechter bij het Amerikaanse Hooggerechtshof moedig streed voor grondrechten, in het bijzonder vrouwenrechten. Dat ze vooral een felle voorvechter was van abortus als een absoluut grondrecht vertelt Steen er niet bij.

Abortus, het is een van de vele thema's die van belang zijn als we gaan stemmen. Rufus Pos wijst er in zijn column op dat de situatie in Nederland ernstig is. Ondertussen klinken er ook hier stemmen die zeggen dat abortus een vrouwen-/mensenrecht is en uit het Wetboek van Strafrecht gehaald moet worden. Over de positie die het CDA zal innemen ben ik niet gerust.

Laten we bidden om wijsheid, voor de kandidaten én voor de kiezers!

Ida Slump

INHOUD

298 **REDACTIONEEL**
IDA SLUMP

299 **SCHRIFTLICHT**
In de val
KASPER DE GRAAF

302 **ACTUEEL**
Pijn én een kans
KEES VAN DIJK

305 **COLUMN**
Jeruzalem en een lege hel
RUFUS POS

306 **THEMA**
De hemel (1)
CEES IPPEL

311 **REACTIE**
Vertekenende kanttekeningen bij Geestspraak
HENK VAN DEN BELT

315 **GESIGNALEERD**
De rechter en de CGK
DICK SLUMP

316 **WOORDWAARDE**
Luister naar Israël!
GERT KWAKKEL

320 **GELEZEN**
- Wacht houden bij welke vrijheid?
  BALTEN PIETER HAGENS
- In gesprek over man-zijn en vrouw-zijn
  WILMA VAN DER JAGT
- Principes voor Bijbeluitleg
  SIPKE ALSERDA

332 **UIT ANDERE BLADEN**
Christusverkondiging, desnoods zonder geloof?
KEES VAN DIJK

336 **GEDICHT**
Ontmoeting. Simon Vestdijk
BAUKE SELDENTHUIS

TEKST
KASPER
DE GRAAF

BEELD
MUSEUM OF
FINE ARTS, BOSTON

In de val

Angst voor mensen is een valstrik,
wie op de HEER vertrouwt, weet zich veilig.
(Spreuken 29:25 (NBV21))

Constant Troyon, *Vos in een val*

De spreuk heeft iets vanzelfsprekends. Is de boodschap van de Bijbel niet voortdurend dat je moet vertrouwen op de Heer en op niets of niemand anders? Toch laat de praktijk van ons leven vaak iets anders zien. Angst voor mensen is overal aanwezig. Je durft in de klas niet je vinger omhoog te steken om een vraag te stellen, bang dat anderen je dom vinden. Je durft er niets van te zeggen als iemand gepest wordt, uit angst om ook gepest te worden. Je durft geen 'nee' te zeggen, omdat je bang bent dat mensen je anders niet aardig vinden. Je bent onzeker over je prestaties op je werk; voortdurend speelt de vraag door je hoofd of anderen je wel goed genoeg vinden. Uit angst voor wat collega's zullen zeggen spreek je maar niet over je geloof.

Voorbeelden uit de Bijbel

Ook de Bijbel kent tal van voorbeelden van angst voor mensen. Abram is bang dat de Egyptenaren hem zullen doden vanwege de schoonheid van zijn vrouw Sarai, en daarom besluit hij te liegen (Gen. 12:12-13). Saul geeft toe dat hij niet strikt deed wat de Heer hem had opgedragen, uit angst voor zijn soldaten (1 Sam. 15:24). Petrus is bang voor het oordeel van de afgezanten van de moederkerk uit Jeruzalem, en daarom eet hij als zij op bezoek komen niet langer mee met de niet-Joden, zoals hij eerder wel deed (Gal. 2:12).

Al deze voorbeelden laten ook de negatieve consequenties zien van angst voor mensen. Doordat Abram, Saul en Petrus zich door angst voor mensen laten leiden, zijn ze ongehoorzaam aan God en doen ze het evangelie van Christus geweld aan. Angst voor mensen is een valstrik, zo zegt de spreukendichter. De duivel gebruikt die angst om je in zonde te doen vallen en om de verbreiding van het evangelie tegen te houden. Dat is vandaag net zo goed herkenbaar. Uit angst voor mensen vertel je maar niet over Jezus. Vanwege angst voor mensen komt er maar geen einde aan pestgedrag.

Valstrik

De spreukendichter zegt niet: 'Wees niet bang voor mensen'. Spreuken zijn geen geboden. Een spreuk is ook geen natuurwet, die altijd en in alle situaties toepasbaar is. Spreuken houden je wel een spiegel voor. Ze laten je kijken naar en reflecteren op de werkelijkheid. Een spreuk weerspiegelt iets uit de ervaring van het leven. Zo constateert deze spreuk wat angst voor mensen uitwerkt in de praktijk van het leven. Angst voor mensen brengt je in de val.

Een valstrik werkt vaak zo dat een dier dat in de strik gevangen raakt niet meteen dood is. Het dier probeert te ontsnappen, maar hoe harder het zich daarvoor inspant, hoe meer het vast komt te zitten. Zo raak je door angst voor mensen steeds meer verstrikt in twijfels over jezelf en over wat anderen van je vinden. Als iemand een keer zijn waardering uitspreekt, dan voel je je opgelucht, maar als een volgende keer die waardering uitblijft, wordt je onzekerheid alleen maar groter.

Het dier probeert te ontsnappen, maar **hoe harder het zich daarvoor inspant, hoe meer het vast komt te zitten**

Steeds weer blijkt hoe moeilijk het is om van die angst af te komen. Worden veel politieke keuzes niet geleid door de angst om stemmen te verliezen? Ook in de kerk worden keuzes en gedrag zomaar bepaald door angst voor een negatief oordeel van mensen. Je wilt niet in een hokje worden geplaatst van 'te licht', 'te zwaar', 'te modern' of 'te ouderwets'. Hoe verleidelijk is het verder om in een preek of in een geloofsgesprek precies dat te zeggen wat de mensen willen horen. Ook een leven dat er van de buitenkant heel vroom uitziet kan geregeerd worden door angst voor mensen. De spreu-

kendichter zet je aan tot nadenken. In hoeverre zit je in de val?

Vrees en vertrouwen

Tegenover *angst* voor mensen zet de spreukendichter *vertrouwen* op de Heer. Dat is opvallend. In Spreuken wordt immers meermalen herhaald dat het begin van wijsheid *ontzag* voor de Heer is. In oudere vertalingen gaat het dan over de 'vreze des Heren'. Elders in de Bijbel wordt gezegd dat je niet bang moet zijn voor wat mensen schrik aanjaagt of voor hen die alleen het lichaam kunnen doden, maar dat alleen voor de Heer angst en ontzag op hun plaats zijn (Jes. 8:12-13; Mat. 10:28). Hier zou die tegenstelling goed passen: mensenvrees tegenover de vreze des Heren.

Toch is dat niet de tegenstelling die gemaakt wordt. Het woord dat in het Hebreeuws gebruikt wordt als het gaat over 'angst voor mensen' is ook anders dan het woord dat gebruikt wordt als het gaat over de 'vreze des Heren'. Angst voor mensen heeft echt te maken met schrik, merkbaar in een lichamelijke reactie van rillen en beven. Bij de vreze des Heren gaat het om ontzag en eerbied. *In de vreze des Heeren is een sterk vertrouwen* (Spr. 14:26, HSV). De vreze des Heren is wezenlijk anders dan de vrees voor mensen, omdat de Heer anders is dan mensen. Bij mensen weet je niet altijd wat je aan hen hebt. Mensen zijn sterfelijk en beperkt, zondig bovendien. Mensen vallen vaak tegen en kunnen je verlangens niet helemaal vullen. Op de Heer daarentegen kun je aan. Hij is betrouwbaar en Hij kan heel je leven vullen en helen.

Opgetild

De spreuk zegt dat wie op de Heer vertrouwt zich veilig weet. In het Hebreeuws wordt hier een werkwoord gebruikt dat met hoogte te maken heeft. Wie op de Heer vertrouwt, wordt verhoogd, op een hoogte gezet. Waar angst voor mensen zorgt voor een beweging naar beneden (in de val), zorgt vertrouwen op de Heer voor een beweging naar boven. Vertrouwen op de Heer tilt je uit boven de val, brengt je in veiligheid (vgl. Spr. 14:27).

Ook dit deel van de spreuk moet niet als een (natuur)wet worden gelezen. Het is geen algemene uitspraak dat vertrouwen op de Heer ervoor zorgt dat ellende je altijd bespaard blijft. De spreukendichter nodigt je hier opnieuw uit om je heen te kijken, naar mensen die vertrouwen op de Heer. Hun kan veel overkomen, maar toch zie je bij hen vaak een bepaalde rust. Ze zien niet alleen hun problemen, maar kijken ook omhoog, naar de Heer, en daardoor hebben ze uitzicht. Angst voor mensen doet je in je schulp kruipen, maar vertrouwen op de Heer zet je overeind, op een hoogte. De Heer stijgt immers uit boven de angst die mensen je kunnen aanjagen. De macht van de Heer gaat alle bedreigingen van mensen te boven. De liefde van de Heer is sterker dan elke afwijzing die je van mensen voelt.

Richt je op de Heer

Het probleem is dat wij mensen vaak te groot maken en God te klein. We zijn meer bezig met wat andere mensen van ons vinden dan met hoe God in Christus naar ons kijkt. We zijn vaak onder de indruk van mensen, maar vergeten Gods heiligheid en grootheid. De spreukendichter laat zien wat de gevolgen daarvan zijn. Hij houdt je een spiegel voor. Zie wat angst voor mensen met je doet én ontdek waar vertrouwen op de Heer toe leidt.

We zijn vaak onder de indruk van mensen, **maar vergeten Gods heiligheid en grootheid**. De spreukendichter laat zien wat de gevolgen daarvan zijn

Als je niet in een valstrik terecht wil komen, moet je kijken waar je loopt. Toch is de richting die de spreukendichter wijst om uit de valstrik te raken of om er niet in terecht te komen anders. Je moet niet naar beneden kijken, maar omhoog. Het begin van alle wijsheid is ontzag voor de Heer. Richt je op God. Leer Hem kennen en vertrouwen vanuit zijn Woord. Zie zijn grootheid in de schepping. Raak onder de indruk van het kruis op Golgota en van Christus' opstanding uit de dood. Laat je grijpen door zijn liefde. Het is door je te richten op de Heer en Hem groot te maken dat angst voor mensen steeds meer kan vervagen. ■

Kasper de Graaf is promovendus Oude Testament aan de Theologische Universiteit Utrecht en preekbevoegd binnen de NGK.

Pijn én een kans

In de achter ons liggende maanden heb ik wat verwonderd meegekeken bij de ontwikkelingen in de Christelijke Gereformeerde Kerken.

Je zou toch denken: wie zich niet aan gezamenlijke afspraken houdt is de scheurmaker. Maar de framing verliep andersom

Er zijn uitspraken gedaan door de meeste vergadering, de Generale Synode. Uitspraken over vrouwen in het ambt en over homoseksuele praxis. Uitspraken waar ik dankbaar voor ben. De CGK houdt de rug recht, was mijn gedachte. De ambten zijn binnen de CGK voor vrouwen gesloten gebleven. Eerdere uitspraken zijn in de synode opnieuw tegen het licht gehouden en gehandhaafd.

Maar wie deze uitspraken voor vast en bondig houdt en dat van anderen ook verwacht, wordt door velen gezien als een scheurmaker. Daar kan ik met mijn verstand maar slecht bij.

Toen de samenwerking binnen het kerkverband knarsend tot stilstand kwam en de synode sloot zonder een roepende kerk aan te wijzen voor de volgende, stonden gemeenteleden en kerken op die graag het verband wilden voortzetten.

Voortzetten

En natuurlijk moet dat. Er staat een volledige kerkelijke organisatie met een universiteit en allerlei verplichtingen. Daar moet verantwoordelijkheid voor genomen worden. Meerdere vergaderingen en een kerkverband zijn sowieso nodig voor appelzaken, het omgaan met het beroepingswerk, de emeritering van predikanten. Allerlei zaken moeten op het niveau van classis, particuliere of generale synode worden behandeld.

Een aantal gemeenten koos ervoor iedereen die zich als christelijke gereformeerde zag en de gedane uitspraken over de ambten wilde aanvaarden bijeen te roepen. Dat paste bij het voorstel dat in de pers werd

gedaan door de gebroeders Sok: uit de vechtmodus komen en afgeslankt verder gaan – met die gemeenten die zich aan de uitspraken die we samen hebben gedaan ook daadwerkelijk willen houden (*Nederlands Dagblad*, 15 mei 2025).

Scheurmakerij?

En het wonderlijke deed zich voor dat deze actie werd neergezet als zo ongeveer scheurmakerij. Terwijl het gaat om een samenbrengen van gemeenten die zich trouw willen houden aan de gezamenlijk gemaakte afspraken. Je zou toch denken: wie zich niet aan gezamenlijke afspraken houdt is de scheurmaker. Zeker als die afspraken meermalen bij een geopende Bijbel getoetst en gehandhaafd zijn.
Maar de framing verliep andersom. De redenering was: binnen de CGK is altijd ruimte geweest voor verschillende standpunten. En die ruimte is er in deze constellatie niet meer. Dus is dit een andere kerk, en dus roepen deze kerken op tot een scheur (zo bijvoorbeeld Fokke Pathuis in het *Reformatorisch Dagblad* van 29 mei).
Terwijl het toch gaat om het zich houden aan wat gezamenlijk in de meeste vergadering is uitgesproken.

Apeldoorn

Zou het niet goed zijn als juist de Theologische Universiteit in Apeldoorn duidelijk positie koos in dit debat? Want ik vrees dat het mistig blijft waar de universiteit staat in dit geheel. Ik meen te moeten vrezen dat vanuit Apeldoorn eerder de modern-theologische opvattingen worden gevoed die leiden tot het openstellen van de ambten voor zusters en een vrijere omgang met homoseksualiteit dan dat vanuit de universiteit duidelijk een lijn klinkt die aansluit bij de uitspraken van de gezamenlijke kerken bijeen in de generale synode. En dat zijn toch de kerken die Apeldoorn voeden. Tot op vandaag is een eigen positiekeuze van de universiteit niet duidelijk. Ook daar zal men intern verdeeld zijn over de thema's die verwijdering geven.

Onderkomen

De kerken die zich na het initiatief van Rijnsburg willen verenigen mogen dan in mijn ogen de redders van een kerkverband in nood zijn, in de ogen van vele anderen vormen zij juist een bedreiging voor het christelijk gereformeerd kerkelijk leven. Ik houd er grote moeite mee om daar begrip voor op te brengen. Juist omdat er best een kerkelijk onderkomen voorhanden is voor gemeenten die wel vrouwen in het ambt willen toelaten, die ruimte zien voor homoseksuele praxis en die de daarbij horende ruimere kijk op het gezag van Gods Woord aanhangen. Zijn er in de nieuw ontstane NGK, of anders in de PKN niet prima plaatsen voor deze gemeenten? Veelal is de samenwerking plaatselijk met de NGK al warm en intens.

CGK boven alles

Hier blijkt iets waar we als niet direct betrokken buitenstaander moeilijker begrip voor kunnen hebben. Dat het lidmaatschap van de CGK voor iedereen blijkbaar van een zo grote waarde is, dat het gaat boven de eensgezindheid. Ja, zelfs boven de gezamenlijk beleefde gehoorzaamheid. Als een kerk zich grotere vrijheden wil veroorloven dan de kerken in hun meeste vergadering als een gehoorzame weg zien, dan moet daar volgens dat gevoelen toch ruimte voor komen. Dan de kerk maar tot een bredere hotelkerk maken.
Er waren meerdere voorstellen op de synode die in die richting wezen. Een kerk met verschillende vleugels die elkaar zo min mogelijk tegenkomen en hinderen. Maar een echt uiteengaan, dat kan niet.

Ik moet daarbij altijd denken aan de houding die hervormden hebben tegenover hun vaderlandse kerk. Er kan van alles gebeuren en je kunt veel in de kerk betreuren, maar je daar los van maken, dat kan niet.

Breuk traumatisch

Ik wil iets langer daarbij stilstaan, omdat een breuk in of met een kerkverband ook een traumatische ervaring is. En oneer oplevert voor de Heer van de kerk. Die pijn is mee te voelen voor ieder die in die situatie is geweest of zich er mee heeft vereenzelvigd. Dat doe je niet zomaar even. Mensen die betrokken waren bij de breuk tussen de Hervormde Kerk en de Hersteld Hervormde Kerk beleven dat als een waterscheiding in hun leven. En dat geldt ook voor mensen die (zoals ikzelf) de GKv/NGK achter zich hebben moeten laten. Als gezegd: een grote pijn.

Slechts het kerkverband

Maar een kerkverband is tegelijk ook ‘maar’ een kerkverband. Een kerkverband is een vrijwillig aangegane band door zelfstandige kerken. Het is oer-gereformeerd om de kerk altijd vanuit zijn plaatselijke verschijning te benaderen. Daarover werd door ds. Egas en prof. den Hertog gediscussieerd in het ND en in een podcast. Daarbij was een kerkverband in de ogen van prof. Den Hertog een hoger en belangrijker ding dan ds. Egas aangaf.

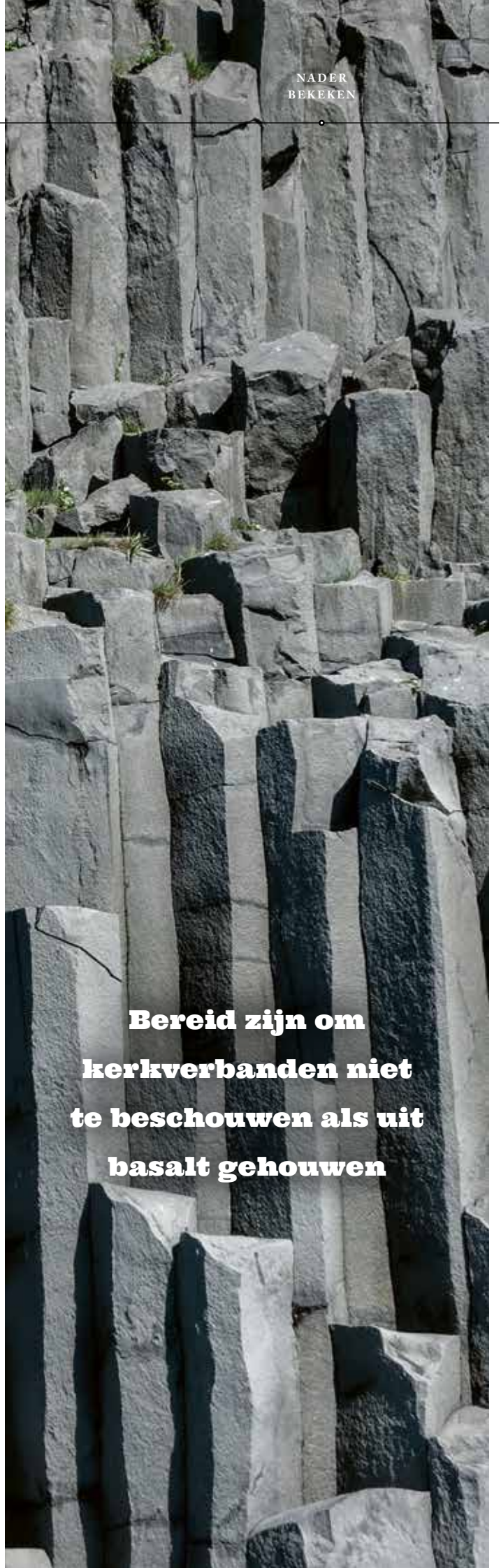
Hergroepering

Als we een kerkverband echter blijven zien als een vrijwillig aangegane band van kerken, dan heeft dat als voordeel, dat het ook mogelijk is om voor je te zien dat er eens wat verandert in de kerkelijke kaart. Dat bedoel ik niet om kerkverbanden te relativeren, maar het is belangrijk dat we ons realiseren dat de Heere Christus vandaag ons voor keuzes kan plaatsen die je soms losmaken van het vertrouwde en je in contact brengen met andere broeders en zusters. Zo beweeglijk moet je zijn.

Zelf ben ik lid van de Gereformeerde Kerken, product van het samengaan van GKN en DGK. Die kerken willen niet meer en niet minder zijn dan gewone gereformeerde kerken. En als er een CGK zou ontstaan waarin kerken zich verenigen die ook rond de thema’s hermeneutiek en man, vrouw en ambt en homoseksualiteit de rug recht houden, dan ligt er de verplichting (en gelukkig ook de wil) om er contact mee te zoeken.

Het kan bij alle pijn om verwijdering en afval in ons land op het kerkelijk erf, ook een kans opleveren om de Heere weer gezamenlijk te dienen in een verband van kerken waarin we samen mogen getuigen van de goedheid en trouw van de Heere. Dat Hij ons wilde bewaren, en ons gaf aan elkaar. Een hergroepering van kerken. Wat zou dat een mooi signaal zijn in het Nederland van vandaag. Niet de nadruk op breuk en verlies. Maar een hergroepering die de duidelijkheid dient. Waarin de liefde groeien kan.

Dat kan echter alleen als we bereid zijn over de kerkverbanden wat ontspannen te denken. Dat we ze niet beschouwen als in beton gegoten (of uit basalt gehouwen, om in het beeld wat dichter bij het gesneden beeld te komen). ■

TEKST
RUFUS
POS

BEELD
HENK
BOOMSTRA

JERUZALEM EN EEN LEGE HEL

Jeruzalem,

stad van vrede.

Daar is inderdaad

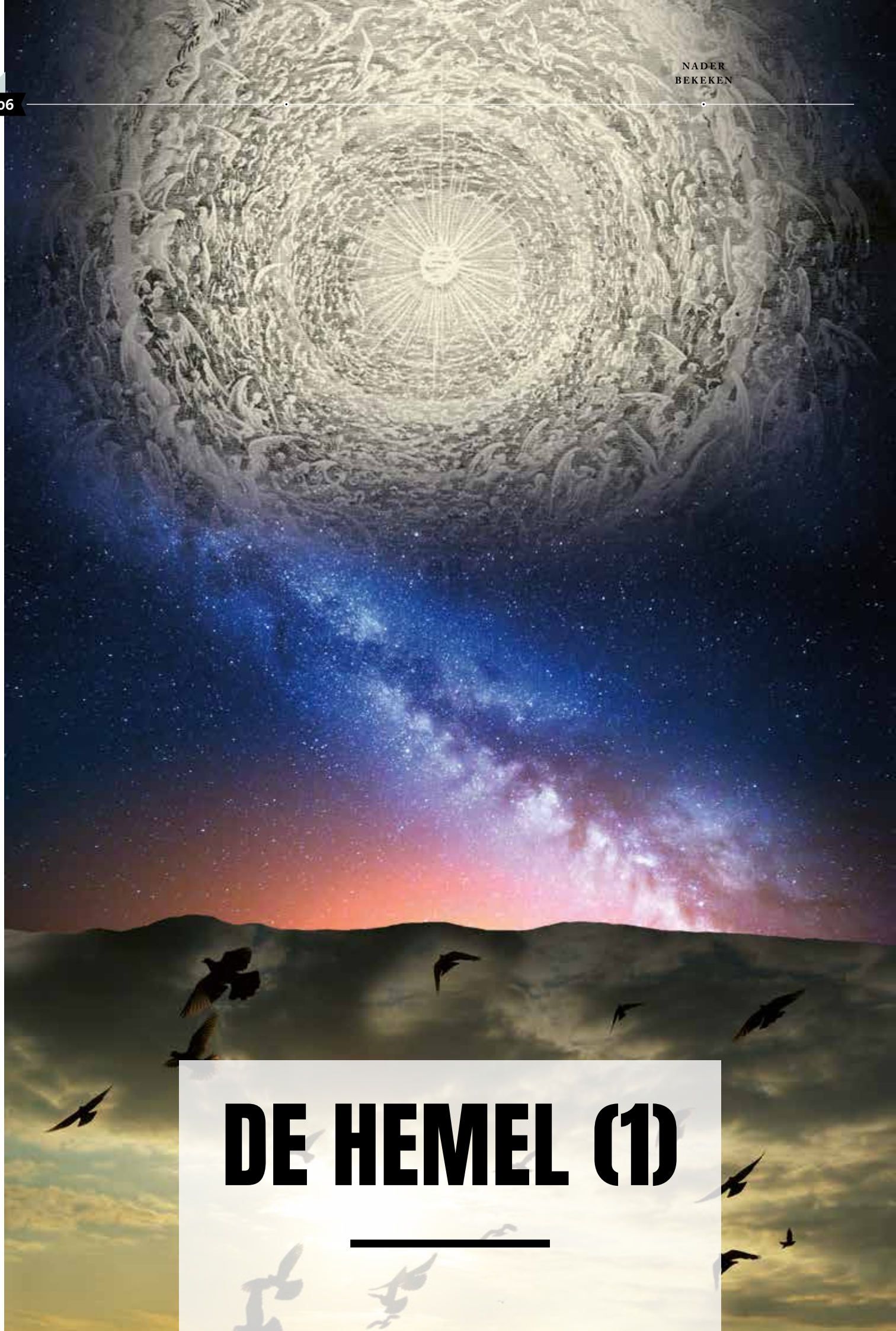
weinig van te zien

Het is alweer ruim dertig jaar geleden dat in het Afrikaanse land Rwanda een vreselijke genocide plaatsvond. Rond één miljoen Tutsi's werden op gruwelijke wijze afgeslacht door hun medeburgers van de Hutustam. Het Engelse tijdschrift *Times Magazine* noteerde als covertekst van zijn uitgave op 16 mei 1994: "There are no devils left in hell. They are all in Rwanda."
In dezelfde tijd preekte ik in een dienst van de Evangelisch-Reformierte Gemeinde in de grote St. Martini Kirche in Bremen. In die preek legde ik de vinger bij het leugenachtige werk van satan. Na de dienst werd ik aangesproken door een oudere broeder die zei dat hij al tientallen jaren in de prediking nooit meer iets over de duivel gehoord had. Hij voegde daaraan toe: "Precies dat is trouwens het kenmerk van satan. Hij maakt altijd gebruik van de grote verdwijntruc. Hij tovert zichzelf weg, zodat je de indruk krijgt dat het gevaar geweken is."

In de berichtgeving over Gaza is zonder veel tegenspraak de term 'genocide' geïntroduceerd. Voor zover ik weet, wordt er echter nog niet openlijk gesproken over een hel die leeg is omdat alle duivels zich intussen zouden ophouden ergens tussen 'the river and the sea'. De *mainstream media* lijken overigens wel te suggereren dat verreweg de meeste duivels zich inmiddels vermomd hebben in het uniform van de IDF (Israëlische leger).
Het ND volgt in z'n berichtgeving grotendeels de lijn van CNN, BBC en NOS: de ergste duivels zitten toch echt in Tel Aviv en Jeruzalem. En dan vraag je je onwillekeurig af: zou het misschien komen door de afwezigheid wegens werkzaamheden elders van al die duivels, dat er zoveel meer deugdzaamheid in eigen achterban opbloeit? Bijna dagelijks worden we immers getrakteerd op levensverhalen van goede en goedwillende mensen. Er zijn mensen die de kerk vaarwel gezegd hebben en ook jou wel helpen willen om te geloven zonder kerk. Er zijn wetenschappers die bij nader inzien hun leven gaan verrijken met het opruimen van weggegooide peuken en blikjes. Er zijn mensen die ten langen leste hun ongeneeslijke ziekte aanvaard hebben en daar workshops over gaan geven. Er zijn mensen die ontdekt hebben dat het in sprookjes eigenlijk altijd om witte mannen draait en die daarom in oktober bij de parlementsverkiezingen op een vrouw gaan stemmen.

De Here Jezus spreekt over satan als de vader van alle leugen. Hij is de aartsleugenaar. En het doel van satan is om levens te vernietigen. Een moordenaar vanaf het begin! En daarom: ja, duivels zijn zeker te vinden in Jeruzalem. Maar niet minder ook onder de grond in Gaza en op de 12e verdieping van vijfsterrenhotels in Qatar. En hoewel het schijnbaar groeiende percentage deugdzame mensen anders zou doen vermoeden, is satan ook nog in ons eigen land. Want terwijl bijna iedereen exact weet hoe slecht en moordzuchtig Israël is, staan er in ons land talloze altaren waarop onschuldige kinderen geofferd worden aan Moloch. En het aantal kinderen dat zo wordt (op)geofferd aan onze welvaart neemt alleen maar toe.

Jeruzalem, stad van vrede. Daar is inderdaad weinig van te zien. En dat is geen wonder ook. De Here Jezus werd immers verbannen *uit* die stad! Maar juist daarom woont en troont Hij in de hemel waar satan intussen al volledig is weggevaagd (Op. 12). En samen met zijn Bruid ziet onze Heiland met groot verlangen uit naar het moment dat de hemelse stad van vrede, het hemelse Jeruzalem, zal mogen neerdalen op onze aarde. Hopelijk spoedig al! ■

DE HEMEL (1)

TEKST
CEES
IPPEL

BEELD
ROZUM,
DENYS BILYTSKYI,
WIKIMEDIA

Blij worden van de hemelse Heer. Zingen over de hemel, omdat je hart hunkert naar Christus, die daar woont en troont: "O blij vooruitzicht dat mij streelt, / ik zal, ontwaakt, uw lof ontvouwen, / U in gerechtigheid aanschouwen, / verzadigd met uw goddelijk beeld."[1] Ontslapen en wakker worden in de hemelse heerlijkheid. Een beeld waar christenen van alle tijden zich aan hebben vastgehouden.

Maar niet alleen gelovigen hebben voorstellingen over de hemel. Ieder mens heeft zo zijn eigen ideeën over deze plek: vrome verbeeldingen en ongelovige fantasieën.

Zoethoudertje?

Vreemd maar waar: er zijn meer mensen die geloven in het bestaan van de hemel, dan in het bestaan van God. Over God spreken is in onze samenleving nog altijd wat ongemakkelijk. Maar dat geldt niet voor het spreken over de hemel. De hemel is voor velen het aantrekkelijke eindstation om uit te rusten na een leven vol gedoe, moeite en ziekte. Sommigen spreken grappenderwijs over hoe Petrus je ontvangt bij de hemelpoort en of je al dan niet de hemel binnen mag gaan. Ouders proberen pijn en verdriet te verzachten voor hun kinderen (en misschien ook wel voor zichzelf) door te zeggen dat opa nu in de hemel is en ons in de gaten houdt, met een vette glimlach op zijn gezicht. Maar is er werkelijk een hemel of is het een geestelijk zoethoudertje, een *pie in the sky*, voor gelovigen om het te kunnen volhouden op deze van onrecht en ellende vergeven aarde?

Stereotiep (s)preken over de hemel

In de kerk lijkt het spreken over de hemel wat stereotiep te gebeuren. Hemel

1 Ps. 17 vers 7 (berijming 1968).

en aarde verhouden zich in menige preek als grootheden die wat losjes aan elkaar zijn verbonden. De aarde is er voor het hier en nu, de hemel lijkt gereserveerd voor straks. Een blij en strelend vooruitzicht, maar van later orde dus. Bij een begrafenis wordt gezegd dat de overledene nu in de hemelse zaligheid is. De overdenking in de rouwdienst gunt ons even een vluchtige blik in de nieuwe verblijfplaats van de overledene. Een plek waar wij, gelovigen die nog gebonden zijn aan de tijd en aan de aarde, ook naartoe mogen – later. Zo wordt het verlangen naar de hemel, als eindstation van vermoeide geestelijke pelgrims, opnieuw leven ingeblazen. Opdat wij nog even zullen volhouden; straks wordt het pas echt goed, volmaakt zelfs.

Ook in een 'gewone' preek wordt de hemel graag als een welkome bestemming geschilderd. Je bewandelt de 'smalle weg' en aan het einde daarvan wacht de hemel. Engelen verwelkomen Christen, de hoofdpersoon uit John Bunyans *Christenreis*, na zijn lange pelgrimstocht: "Jullie zijn nu op weg naar het paradijs Gods, waarin je de Boom des levens zult zien en van de onverwelkelijke vruchten daarvan zult eten. En wanneer jullie daar komen, zullen jullie witte klederen geschonken worden en jullie zullen iedere dag met de Koning wandelen en met Hem spreken, ja, al de dagen van de eeuwigheid."[2] Prachtig vooruitzicht! En wie zou hier niet naar verlangen? De hemel als (voorlopige) bestemming.

Op zich genomen is dat niet onjuist. Maar de vraag is of wij het leven hier op aarde en het leven in de hemel niet te ver uit elkaar hebben getrokken. In het (s)preken over de hemel en in onze dagelijkse handel en wandel mag die verbinding wel wat duidelijker gelegd worden.

De vraag is of wij het leven hier op aarde en het leven in de hemel niet te ver uit elkaar hebben getrokken

Obsessies met de hemel

De Anglicaan Sam Wells stelt dat er twee 'obsessies' zijn die predikers in onze tijd ervan weerhouden om veel over de hemel te spreken.[3] De eerste is de kwellende vraag wie naar de hemel mag en wie naar de hel wordt gestuurd. En hoe je ervoor kunt zorgen dat je tot de groep zult behoren die naar bóven gaat en niet tot die groep naar beneden. Ondertussen sneeuwt daarbij de vraag onder hoe de hemel is voor hen die daar terechtkomen. De tweede obsessie sluit aan bij onze tijd: hoe troostwoorden aan te reiken aan hen die met verdriet te maken hebben? Wie de gebruikelijke taal met betrekking tot hemel en hel terzijde schuift, ontkomt er niet aan om gemeenplaatsen te hanteren. Vage alledaagse termen om uiting te geven aan het verlies van een dierbare. Het vermijden van 'harde' theologische en filosofische vragen en je richten op het bieden van welgemeende, maar goedkope troost. De waarheid is, volgens Wells, dat je de hemelse glorie niet kan smaken zonder dat je eerst de realiteit van de dood in de ogen hebt gezien. Nadenken over onze verhouding tot de hemel laat ons ook nadenken over onze eigen sterfelijkheid; onze tijd op aarde is begrensd.

De Bijbel over de hemel

Maar wat voor een plek is de hemel en hoe spreekt de Bijbel er over? In het eerste vers van de Bijbel komt de hemel al ter sprake: "In het begin schiep God de hemel en de aarde."[4] De hemel is de eerste schepping van God, daarna komt pas de aarde. De Griekse kerkvader Chrysostomus vindt het niet echt van belang dat eerst de hemel en vervolgens de aarde is geschapen. Dat de constructie van het dak van de tempel voorafging aan die van de vloer, komt omdat God niet onderworpen is aan de eisen van de natuur of de regels van de techniek.[5]

De volgorde van schepping van hemel en aarde is van minder belang. Wél doet het ertoe dat hemel en aarde bij elkaar horen, op elkaar betrokken zijn. S.G. de Graaf verzucht al dat veel mensen alleen aan de aarde genoeg hebben en de hemel uit het oog verliezen, waardoor hun ook de schat van de aarde ontgaat.[6] Een geladen zin, die oog heeft voor het mooie dat op aarde ons ten deel valt. Voor de verbinding ook die er tussen aarde en hemel is. Voordat we kijken naar die verbinding, gaan we na wat de Bijbel ons kan leren over de hemel.

Verwarring

Het begrip 'hemel' kan verwarring geven. Mensen kunnen zó blij zijn dat

ze het gevoel hebben in de *zevende* hemel te zijn. En Paulus heeft het erover dat hij in de *derde* hemel is geweest.[7]
Soms spreekt de Bijbel over 'hemel' (enkelvoud), dan weer over 'hemelen' (meervoud). Hoeveel hemelen zijn er eigenlijk?
Het gebruik van bepaalde Nederlandse Bijbelvertalingen kan aanleiding geven om meer dan één hemel te vermoeden. De oude Statenvertaling laat Salomo bij de inwijding van de tempel bidden dat "de hemelen, ja, de hemel der hemelen, Hem niet bevatten zouden."[8] De NBV21 heeft hier: "Zelfs de hoogste hemel kan U niet bevatten." Waar de SV een meervoud heeft, houdt de NBV21 het op een enkelvoud. Een goede exegeet zal zich bij deze tekst haasten om aan te geven dat er hier inderdaad sprake is van een poëtische wijze van spreken en dat er toch echt sprake is van één hemel. Maar je wilt de vele lezers van de oude Statenvertaling niet de kost geven die toch lichtelijk in verwarring zijn gebracht door de gehanteerde meervoudsvorm. Sowieso zijn er andere Schriftplaatsen waar het niet meteen helder wordt voor de lezer wat er met 'hemel' wordt bedoeld en hoeveel hemelen er in werkelijkheid zijn. Neem Paulus: hij werd naar eigen zeggen "opgenomen tot in de derde hemel."[9] En waar een derde hemel is, daar moet logischerwijs ook een tweede en een eerste hemel zijn.
Dus wat bedoelt de Bijbel als er in een tekst 'hemel' staat?
"God schiep de hemel en de aarde" – zo staat het in Genesis. En bij die hemel mag je denken aan de hemel waarin God woont. Maar even verderop in dit eerste hoofdstuk van de Bijbel wordt opnieuw het woord 'hemel' gebruikt. En dan wordt er iets anders mee bedoeld.
Met Hemelvaartsdag vieren wij dat Jezus naar de hemel ging, de plaats waar zijn Vader is. We lezen dat de discipelen naar de hemel staren. Twee engelen voegen zich bij hen en zeggen: "Galileeërs, wat staan jullie naar de hemel te kijken?"[10] Hetzelfde woord 'hemel', maar er wordt niet hetzelfde mee bedoeld. Spreken over 'hemel' is dus best verwarrend! Vanuit de Bijbelse gegevens kun je drie hemelen onderscheiden.

Drie keer 'hemel'

De eerste hemel is de ruimte waar vogels en wolken hun weg vinden. Deze hemel kun je zien als je buiten staat en naar boven kijkt. Hoog aan deze hemel kunnen we het silhouet van een biddende buizerd ontwaren. Of we kijken naar een strakblauwe lucht en merken op dat er 'geen wolkje aan de hemel' is te bekennen. Deze hemel is wat wij ook wel de *atmosfeer* noemen. Het is de ruimte waarin al het leven gedijt. Ons Nederlandse woord 'hemel' betekent 'overwelving, dak van de wereld'[11]. De discipelen staren, nadat Jezus is opgevaren, naar deze hemel.[12]
De tweede hemel is de sterrenhemel, die wij ook wel *firmament* of *uitspansel* noemen. Die hemel is zó uitgebreid, dat wij daarvan niet eens de afmetingen kennen. Keer op keer ontdekken we weer nieuwe sterrenstelsels. En je verzucht met de dichter van Psalm 8: "Zie ik de hemel, het werk van uw vingers, de maan en de sterren door U daar bevestigd, wat is dan de sterveling dat U aan hem denkt, het mensenkind dat U naar hem omziet?"[13] Ja, de grote God die het universum heeft geschapen, waarvan de omvang je doet duizelen, heeft zichzelf heel klein willen maken en ging onder ons mensen wonen. Wie in de Zoon van God gelooft krijgt deel aan het eeuwige leven. En uiteindelijk ook aan de derde hemel. De *derde hemel* is de *verblijfplaats* van God, zijn heilige engelen en hen die in Christus zijn ontslapen. Over deze hemel spreekt Paulus als de derde hemel waarin hij werd opgenomen. "Weggevoerd tot in het paradijs"[14], zegt Paulus ook. En de apostel hoorde daar "woorden die geen mens kan en mag uitspreken."[15] Die hemel is het vaderland waar velen naar hebben gezocht. De geloofsgetuigen uit Hebreeën 11 leefden als "vreemdelingen en gasten op aarde."[16] Met het verlangen naar het hemelse thuis: "(…) ze keken reikhalzend uit naar een beter vaderland: het hemelse."[17] De eerste martelaar, Stefanus, mag in deze hemel een

2 John Bunyan, *Met Christen op reis*. Vertaald door prof. dr. A. Baars, De Banier, Apeldoorn, 2023, p. 232.

3 Sam Wells, 'Knocking on Heaven's Door' (Advent Sunday). A Sermon preached in Duke University Chapel on December 3, 2006.

4 Gen. 1:1; vgl. ook Ps. 33:6 [Alle geciteerde Bijbelteksten in dit artikel zijn uit de NBV21, tenzij anders vermeld].

5 Chrysostomus, *In Genesim*, Sermo 1.3.

6 S.G. de Graaf, *Verbondsgeschiedenis. I Het Oude Testament*, Kok, Kampen, 1952, p. 17.

7 2 Kor. 12:2

8 2 Kron. 6:18

9 2 Kor. 12:2

10 Hand. 1:11

11 J. de Vries & F. de Tollenaere, *Etymologisch Woordenboek. Onze woorden, hun oorsprong en ontwikkeling*, Het Spectrum, Utrecht, 2004, p. 158.

12 Hand. 1:10

13 Ps. 8:4-5

14 2 Kor. 12:4

15 2 Kor. 12:4

16 Heb. 11:13

17 Heb. 11:16

blik slaan. Hij slaat zijn ogen op naar de hemel en ziet de luister van God. Stefanus zegt dan: "Ik zie de hemel geopend en de Mensenzoon, die aan Gods rechterhand staat."[18]

Zeven hemelen?

Maar het getal van *zeven* hemelen dan – waar komt dat dan vandaan? Niet uit de Bijbel. Maar we komen dit getal tegen in enkele apocriefe boeken[19] en de joodse Talmoed[20]. Geen originele vinding trouwens, want het concept van zeven hemelen was ook al te vinden bij de oude Mesopotamische godsdiensten.

Hemel als werkelijke plek

De hemel, dat is de plek waar God woont en troont. God heeft daar Zelf voor gekozen. Een woning die Hijzelf heeft gemaakt. En toch zegt Salomo bij de inwijding van de tempel van Jeruzalem: "Zelfs de hoogste hemel kan U niet bevatten, laat staan dit huis dat ik voor U gebouwd heb."[21] De hemel, door God zelf geschapen, is een locatie die eigenlijk niet toereikend is voor God. Hoe mooi en bijzonder de hemel ook is, de hemel kan God niet bevatten. Daar is God te groot voor. En ergens begrijpen we dat ook wel, want God staat bóven de schepping. Hij is immers de Schepper.
Maar is de hemel een werkelijke plek, zoals de aarde een werkelijke plek is? Ja, de hemel is concreet en werkelijk. In Johannes 14 zegt Jezus tegen zijn leerlingen dat Hij heengaat om een plaats voor hen gereed te maken. En als Jezus daarmee klaar is, komt Hij terug: "Dan zal Ik jullie met me meenemen, en dan zullen jullie zijn waar Ik ben."[22] Jezus heeft het dus over een plek die daadwerkelijk bestaat.
De hemel is het huis van zijn Vader, met veel kamers.[23] Waar de gelovige zijn of haar intrek mag nemen.

Hemelgericht leven op deze aarde

Soms spreekt de Bijbel over een tweedeling. De dichter van Psalm 115 zegt dat de hemel van de HEER is, maar dat Hij de aarde heeft gegeven aan de mensen.[24] Maar dat betekent niet dat God afstand schept tussen de hemel en de aarde. Zeg maar: een noodzakelijke buffer, zodat het heilige van boven niet zal worden bezoedeld door het onheilige van hier beneden. Nee, hemel en aarde horen bij elkaar, zijn op elkaar betrokken. En wij mogen leren om die verbinding in ons leven te (her)ontdekken. "Richt u op wat boven is, niet wat op aarde is", houdt Paulus de heiligen in Kolosse voor.[25] Christus is volgens de apostel de glorie en het middelpunt van de hemel.
En onze harten mogen daarnaartoe worden getrokken. Hemelwaarts, waar de Opgestane is. Petrus schrijft in zijn eerste brief: "U hebt Hem lief zonder Hem ooit gezien te hebben; en zonder Hem nu te zien gelooft u in Hem en ervaart u een onuitsprekelijke, hemelse vreugde."[26] En dat geloof zal uiteindelijk aanschouwen worden. Het zal uitlopen op het beleven en zien van de heerlijkheid van de hoogste Majesteit: "Uw ogen zullen de Koning aanschouwen in Zijn schoonheid."[27]
In een volgend artikel willen wij nagaan hoe ons leven hier op aarde een verbinding heeft met de hemel. ■

Wij mogen leren om die verbinding in ons leven te (her)ontdekken

18 Hand. 7:56

19 Zoals het *Testament van Levi* en 2 *Enoch*. Latere edities van 2 *Enoch* voegden nog drie hemelen toe aan het origineel dat 'slechts' zeven hemelen beschrijft.

20 *Babylonische Talmoed*, Seder Kodasjiem, Menachot 39a.

21 2 Kron. 6:18

22 Joh. 14:3

23 Joh. 14:2

24 Ps. 115:16

25 Kol. 3:2

26 1 Petr. 1:8

27 Jes. 33:17 (HSV)

TEKST
HENK
VAN DEN BELT

VERTEKENENDE KANTTEKENINGEN BIJ *GEESTSPRAAK*

Onderstaande tekst is een reactie van professor Henk van den Belt op de artikelen die Maarten Kuijt en Ilco van Ommeren schreven naar aanleiding van zijn boek Geeststpraak. *In een volgend nummer krijgen Kuijt en Van Ommeren gelegenheid om hierop te reageren.*

Allereerst wil ik mijn beide collega's, Maarten Kuijt en Ilco van Ommeren, danken voor hun uitvoerige reactie op *Geestspraak*. Zij hebben er veel werk van gemaakt om verschillende aspecten van het boek te belichten. Graag had ik geschreven 'uitvoerige en grondige' reactie, maar helaas geven hun kanttekeningen een vertekend beeld van mijn boek. Laat ik dat toelichten.

In het eerste artikel (februari 2025) kondigen zij aan dat zij 'enkele kritische vragen' willen stellen. Dat mag natuurlijk altijd. Zij geven ook meteen aan dat zij 'bepaalde elementen en tendensen' in mijn boek zien die afbreuk doen aan het gezag van de Bijbel. Dat is best een forse binnenkomer. Er is veel waarin mijn collega's het met mij eens zijn en ik waardeer het dat zij dat benoemen. Hun kritiek – uitgewerkt in drie vervolgartikelen – spitst zich er echter op toe dat ik a) de deur open zou zetten voor het theïstisch evolutionisme, b) afglij in de richting van de ethische theologie en c) de aanhangers van de *inerrancy* ridiculiseer, omdat ik dat Engelse woord met 'foutloosheid' vertaal.

Het moet me van het hart dat ik deze punten niet herken. Zoals deze punten geformuleerd zijn in het eerste artikel geven zij een totaal vertekend beeld van mijn positie en dat is ronduit jammer. Dat had goed voorkomen kunnen worden, als zij mijn verzoek hadden ingewilligd om hun artikelen van tevoren te mogen lezen. Helaas wilden zij dat

niet en nu gaan zij met enkele citaten uit *Geestspraak* aan de haal.

Ik zou het hierbij kunnen laten, maar ik wil toch graag iets meer zeggen over de punten die zij noemen, omdat het om belangrijke kwesties gaat die het gezag van de Bijbel raken.

Oergeschiedenis

Onder de titel 'een gevaarlijke inhaalmanoeuvre' bespreken Kuijt en Van Ommeren in mei 2025 mijn visie op de oergeschiedenis. In hoofdstuk 8 van *Geestspraak* heb ik samengevat wat ik in eerdere artikelen daarover heb geschreven. Er zijn, als ik het goed zie, vier verschillende posities die christenen innemen. Aan het ene uiterste bevindt zich 1) het jongeaardecreationisme dat uitgaat van een zesdaagse schepping ongeveer 10.000 jaar geleden en dat alle data van de geologie en de paleontologie verklaart vanuit de wereldwijde zondvloed.

Aan het andere uiterste staat 4) het theïstische evolutionisme dat niet alleen uitgaat van de gangbare wetenschappelijke consensus met betrekking tot de hoge ouderdom van de kosmos maar ook Gods schepping en de evolutionaire ontwikkeling van al het leven op aarde combineert. De schepping van de mens en de zondeval zijn dan momenten in de evolutionaire ontwikkeling. Bepaalde primaten zijn door God tot *homo divinus* – mensen naar Gods beeld en gelijkenis – verheven en hebben zich collectief van Hem afgekeerd.

Daartussen staan twee andere posities, 2) een geleerde onwetendheid (*docta ignorantia*), waarbij het besef dat de Bijbel geen natuurwetenschappelijke informatie beoogt te geven leidend is. Van de vele natuurwetenschappelijke data die wijzen op een oude kosmos en op de mogelijke samenhang van levensvormen – denk aan DNA-onderzoek – stelt men eenvoudig: 'We weten niet hoe we dat moeten rijmen met het bijbelse getuigenis'. Dat hoeft niet omdat de Bijbel gaat over onze verhouding tot God.

Oudeaardecreationisme

Een laatste positie is 3) die van het oudeaardecreationisme dat de hoge ouderdom van de kosmos en een cyclus van dood en leven voorafgaande aan de schepping van de mens erkent en de mogelijkheid van een door God geleide evolutionaire ontwikkeling meestal openlaat – zeker als het om micro-evolutie gaat – maar anderzijds vasthoudt aan Gods scheppend handelen bij het ontstaan van de verschillende soorten en zeker bij de schepping van onze eerste voorouders Adam en Isha en hun val in het paradijs.

Schepping en zondeval zijn zo verweven met het evangelie dat het niet verstandig is om die aan de hand van natuurwetenschappelijke inzichten te herinterpreteren. Dat is niet nodig, mits we een onderscheid maken tussen dat wat in de natuurwetenschappelijke reconstructie van de oergeschiedenis onomstotelijk vaststaat en dat wat min of meer speculatief is. Er zijn verschillende varianten van deze derde positie, maar ik heb voor het gemak maar even samengevat wat ik in *Geestspraak* en elders daarover heb geschreven.

Als ik het nu goed begrijp, verwijten mijn collega's mij dat ik op positie 3 de deur openzet voor positie 4. Ik begrijp dat niet iedereen mijn visie kan delen, maar ik mag toch verwachten dat critici inhoudelijk ingaan op mijn argumenten. Hoewel zij mijn door Herman Bavinck geïnspireerde visie op het belang van de algemene openbaring goed weergeven, gaan zij niet in op mijn argumenten voor het oudeaardecreationisme. In plaats daarvan maken zij tal van suggestieve opmerkingen. Om te onderbouwen waarom ik bepaalde natuurwetenschappelijke data van belang acht heb ik aangegeven dat onze algemene kennis rust in Gods openbaring. Ik vind het heel belangrijk om algemene kennis en het christelijke geloof met elkaar te verbinden.

Als ik het nu goed begrijp, verwijten mijn collega's mij dat ik op positie 3 de deur openzet voor positie 4

In *Geestspraak* stel ik dat we niet te optimistisch moeten zijn over de natuurwetenschap en dat we die niet gelijk moeten stellen met de algemene openbaring (304). "Wetenschappelijke vooruitgang is niet hetzelfde als voortgang in de universele openbaring. Je moet kritisch zijn op de vooronderstellingen van de wetenschap" (315). Wie schetst mijn verbazing als ik in *Nader Bekeken* lees: "Onze indruk echter is dat bij Van den Belt het begrip 'algemene openbaring' een heel andere invulling krijgt, namelijk alles wat de natuurwetenschappen onderzoeken." Mijn collega's stellen zelfs dat ik 'ertoe neig' te stellen dat de

Heilige Geest 'de betrouwbaarheid van natuurwetenschappelijke kennis *garandeert*.' Het is jammer dat de formuleringen in het artikel zo suggestief zijn: "Nu lijkt hij te zeggen dat *de algemeen aanvaarde theorieën over het ontstaan van de wereld* het werk van Gods Geest zijn" en "Zo lijkt het alsof de inzichten van de wetenschap [...] hetzelfde gewicht krijgen als de kennis uit Gods geschreven Woord." Dat is allemaal onjuist.

Staat der rechtheid

Onze kennis van de schepping en de geschiedenis is inderdaad te danken aan het werk van de Geest, maar dat betekent natuurlijk niet dat alles wat zich als 'betrouwbare kennis' aandient ook waar is. Of ik de 'gangbare' visie weergeef zou je voor de aardigheid eens aan seculiere natuurwetenschappers moeten vragen ... Ik ben juist kritisch over de stelligheid waarmee zij historische uitspraken doen, maar ik vind dat we wel de overduidelijke aanwijzingen voor de hoge ouderdom van de kosmos en de cyclus van dood en leven moeten honoreren. In ieder geval lukt het mij niet om daarin een *docta ignorantia* te combineren met een zuiver geweten. Als anderen dat wel kunnen heb ik daar begrip voor, maar het valt mij op dat zij meestal slechts in heel algemene termen spreken over de ongewisheid van 'de wetenschap' zonder op concrete data in te gaan. Jongeaardecreationisten doen dat wel, al interpreteren zij alle data binnen het raamwerk van een jonge aarde en een wereldwijde zondvloed. Die interpretatie overvraagt mijns inziens de teksten van Genesis door een zeer letterlijke interpretatie als uitgangspunt van de natuurwetenschap te nemen.

Waarom geven Van Ommeren en Kuijt zo'n vertekend beeld van mijn positie? Ik vermoed dat het voortkomt uit oprechte zorg over mijn oudeaardecreationisme. Kennelijk heb ik de indruk gewekt dat bepaalde inzichten van de wetenschap bij mij de status van universele openbaring krijgen en dat daarmee 'de' wetenschap gaat heersen over de Schrift. Een probleem daarbij is het in het algemeen spreken over 'de wetenschap'. Zodra je dat concreet maakt en nadenkt over de vorming van krijtrotsen, het ontstaan van fossielen of over de ontdekking van een in de ijstijd bevroren babymammoet wordt het mijns inziens schier onmogelijk om dat te combineren met een jonge aarde en met zulke concrete gegevens is het voor mij ook onmogelijk om mij te beroepen op onwetendheid.
Overigens vind ik de zorg, die ik wel begrijp enigszins overtrokken. In *Geestspraak* verwijs ik naar orthodox-gereformeerde theologen zoals Charles Hodge, Benjamin Warfield en James Orr die ruim honderd jaar geleden al een vergelijkbare positie innamen. Ik zou daar de naam van Hugo Visscher, ooit het boegbeeld van de Gereformeerde Bond, nog aan toe kunnen voegen. Voordat de zondvloedgeologie opkwam – *The Genesis Flood* van John C. Whitcomb en Henry M. Morris verscheen pas in 1961 – was mijn positie, hoewel niet onomstreden, toch vrij gangbaar onder orthodoxe theologen.

De zorg van mijn collega's spitst zich toe op de 'staat der rechtheid'. Volgens mij gaat het daar om de zondeloosheid van Adam en Eva. Kuijt en Van Ommeren vragen zich bezorgd af of ik de staat der rechtheid voor de hele wereld wel wil handhaven. Zij bedoelen dat er geen lijden en dood in de schepping was voor de zondeval. Ik ben echter van mening dat dat nergens uitdrukkelijk in de Bijbel staat. Zij stellen dat 'de Schrift toch duidelijk op talloze plaatsen leert dat die gebrokenheid is begonnen met de zondeval van Adam en Eva in het paradijs'. Volgens mij is dat alleen zo volgens een bepaalde uitleg van Romeinen 8.

De waarheid is ethisch

In hoofdstuk 7 van mijn boek ga ik in op het waarheidsbegrip en pleit ik ervoor om in een postmoderne en relativerende context de Schrift als normatieve kenbron (*principium cognoscendi*) te handhaven. Daarmee trek ik de lijnen van Herman Bavinck door. Bavinck had weliswaar sympathie voor de ethische theologie, maar hij heeft zich er juist op dit punt van gedistantieerd. Niet het geloof van de gemeente, maar Gods openbaring is de bron van kennis. Voordat ik de ingewikkelde hermeneutische kwesties behandel, vat ik kort samen wat de Bijbel over 'waarheid' zegt. Ik citeer *Geestspraak*:

> Waar de bijbelschrijvers over 'waarheid' spreken, gaat het niet om een modern waarheidsbegrip, waarbij objectieve feitelijkheid centraal

Ik vind dat we wel de overduidelijke aanwijzingen voor de hoge ouderdom van de kosmos en de cyclus van dood en leven moeten honoreren

> staat. Het Hebreeuwse 'ĕmet en het Griekse alētheia duiden betrouwbaarheid en waarachtigheid aan. […] 'De waarheid is ethisch' zeiden theologen in de negentiende eeuw en daarmee bedoelden zij: bevindelijk, persoonlijk, existentieel.

Het derde artikel van Kuijt en Van Ommeren draait om deze laatste zin en om de voetnoot waarin ik Gunning en Valeton, twee theologen uit de ethische richting, citeer om de betekenis van de term 'ethisch' toe te lichten.

Het is een prachtig artikel geworden over de ethische theologie, dat ik helemaal kan onderschrijven. Maar als kanttekening bij *Geestspraak* berust het op het misverstand dat ik een ethisch waarheidsbegrip hanteer, wat evident onjuist is. De verwijzing naar de ethische theologie beoogt slechts te illustreren dat het begrip 'waarheid' in de Bijbel zelf een ethische of bevindelijke categorie is en dus méér dan slechts 'propositioneel'. Het lijkt me erg ingewikkeld om dat te ontkennen.

Eigenlijk begrijp ik niet zo goed dat beide collega's van mening zijn dat het ethische waarheidsbegrip in het boek toch fundamenteel is, maar ik vind dat zij dat dan moeten aantonen vanuit de grondstructuren van mijn boek en niet moeten ophangen aan een citaat. Herman Bavinck had ook sympathie voor de ethische richting, maar wees het uitgangspunt in het geloof van de gemeente af. Het is volgens mij glashelder dat voor mij, net als voor Bavinck het *principium* van de theologie de heilige Schrift is en niet ons geloof.

Onfeilbaar betrouwbaar

In het vierde artikel gebeurt iets vergelijkbaars. Beide collega's zoomen helemaal in op het onderscheid tussen onfeilbaar en *inerrant*. In *Geestspraak* richt mijn kritiek op de *inerrancy* zich op drie dingen: de onderliggende visie op de propositionele waarheid, de implicaties voor de letterlijke historische lezing van Genesis 1 en de grote nadruk op de intentie van de menselijke auteurs van het Oude Testament waardoor er soms een gewrongen exegese ontstaat.
In plaats van inhoudelijk op deze punten in te gaan, wordt mij verweten dat ik *inerrancy* als 'foutloosheid' vertaal en dat ik geen oog heb voor de motieven van de auteurs van de Chicago Statements. Kuijt en Van Ommeren suggereren dat ik daarmee aansluit bij de neo-evangelicalbeweging. Ik kan hen geruststellen, dat is niet het geval. De kop van hun artikel is opnieuw erg suggestief: 'De Schrift, geheel onfeilbaar ('inerrant') of gedeeltelijk' alsof ik in mijn boek dat laatste zou betogen. Dat is gewoon niet waar, nergens in mijn boek stel ik dat de Bijbel gedeeltelijk onfeilbaar zou zijn. Dat neemt niet weg dat ik met het artikel kan instemmen voor zover het de achtergrond van de inerrancybeweging en de fronten van die tijd belicht.

Wat mij betreft zijn mijn gewaardeerde collega's te kritisch op zoek gegaan naar mogelijke zwakke plekken in mijn boek

Ik zou volgens mij goed passen binnen de ruime kaders van de inerrancy die tegenwoordig in de Verenigde Staten gelden. In het eerste artikel schrijven Kuijt en Van Ommeren dat zij de wereld van de inerrancy goed hebben leren kennen door tien jaar intensieve contacten met Tyndale Theological Seminary in Badhoevedorp. Grappig detail is dat ik daar juist in juni 2025 heb gesproken op een conferentie over het schriftgezag en erg weinig verschil in visie kon merken.

Te kritisch

Wat mij betreft zijn mijn gewaardeerde collega's te kritisch op zoek gegaan naar mogelijke zwakke plekken in mijn boek. Ik geloof van harte dat dat voortkomt uit bezorgdheid. Het is echter jammer dat zij het gesprek over de vragen rond het schriftgezag uit de weg gaan. Zij noemen bijvoorbeeld bij de inerrancy terecht de namen van James Orr en Benjamin Warfield. Dat zijn echter precies de theologen die ik noem als vertegenwoordigers van het oudeaardecreartionisme. Het zou interessant zijn om eens na te gaan hoe zij dat met hun visie op de onfeilbaarheid van de Schrift combineerden.

Het is een leerpunt voor mij om zo zorgvuldig mogelijk te formuleren teneinde misverstanden te voorkomen. Dat legitimeert echter niet dat kritische lezers mij dingen in de schoenen schuiven die niet in het boek staan en die ik helemaal niet herken. Het gezag van de Bijbel is niet gebaat bij een oppervlakkige en suggestieve polemiek, maar vraagt om een grondige doordenking. Daarbij mogen en moeten we in afhankelijkheid van de Heilige Geest op goede wijze elkaar scherp houden. ■

TEKST
DICK
SLUMP

Gesignaleerd

De rechter en de CGK

De situatie in het CGK-kerkverband is complex. De Generale Synode is gesloten zonder haar agenda af te werken en zonder een roepende kerk aan te wijzen om "de volgende synode samen te roepen" (art. 50 KO).[1] Dat heeft de synode bewust gedaan, in lijn met haar conclusie dat het kerkverband was vastgelopen. De basisregel in de KO over de verhouding tussen de kerken en het kerkverband (art. 31) werkte niet meer, omdat plaatselijke kerken in woord en daad besluiten van de synode niet "voor vast en bondig" wilden houden. Het samenroepen van een volgende synode is dan zinloos. De plaatselijke kerken zijn aan zet om te bepalen of er, menselijkerwijs, nog toekomst is voor een CGK-kerkverband en, zo ja, in welke vorm.
De plaatselijke gemeenten kwamen ook in actie. Er worden pogingen gedaan om alsnog via de classes tot een nieuwe synode te komen. De kerk van Rijnsburg nodigde de plaatselijke kerken uit om op basis van Schrift, belijdenis en de kerkorde het CGK-kerkverband voort te zetten. Herstel van onderop.
Opmerkelijk was dat één plaatselijke kerk (CGK Broeksterwoude-Petrusgemeente) de rechtbank Zutphen in een zgn. kort geding vroeg om de formeel niet meer bestaande synode opdracht te geven alsnog een roepende kerk aan te wijzen. Het kort geding diende op maandag 25 augustus. De voorlopige uitkomst is dat partijen op advies van de rechter gaan bezien of zij er samen alsnog uit kunnen komen. Zo niet, dan zal hij uitspraak doen. Daarbij zal hij een aantal lastige juridische beslissingen moeten nemen. Niet in de laatste plaats of hij eigenlijk wel bevoegd is om te oordelen in deze kerkelijke zaak. Een belangrijke vraag, lijkt me, die niet op voorhand met ja kan worden beantwoord. Je zou dus verwachten dat de rechter heel terughoudend zou zijn als het gaat om zijn oordeel over de zaak zelf. Hij is immers niet, door beide partijen samen, gevraagd om als bemiddelaar, mediator of arbiter te helpen. Integendeel.
Tegen deze achtergrond las ik het verslag van de zitting in het RD, het ND en CVandaag met verbazing.

De rechtbank had een rechter aangewezen die, ook naar eigen zeggen (CVandaag), geen vreemdeling in Jeruzalem was. Hij liet dat ook duidelijk blijken. Met verve probeerde hij van meet af aan het 'oud-moderamen' ertoe te brengen alsnog een roepende kerk aan te wijzen. Voorbeelden uit andere kerken, een rechtstreeks appel op grond van de Bergrede en zelfs lichtelijk provocerende vragen en opmerkingen over het gebrek aan durf van de synode, niets was hem te gortig om het oud-moderamen over de streep te trekken. Geen spoor van twijfel over zijn mening. Van enige terughoudendheid was geen sprake.
Hier was duidelijk een meelevende broeder uit een gereformeerde kerk aan het werk die er alles aan deed om het oud-moderamen te bewegen mee te werken aan de oplossing die hij zelf voor ogen had.
Mij past geen kwaad woord over de goede bedoelingen van deze broeder, maar hij zat niet in die hoedanigheid in toga op de rechterstoel.
Ik zag in het verslag geen rechter die zich ervan bewust was dat hij – ondanks zijn inspanningen – wellicht toch een uitspraak moet doen in het geschil. Een uitspraak die gebaseerd moet zijn op het geldende recht, met verwerking van de door beide partijen ingebrachte stellingen en de reactie daarop van de wederpartij.[2] Dat had de rechter veel terughoudender moeten maken in het geven van zijn mening. Ik denk dat de rechtbank en de rechter zelf zich niet voldoende hebben gerealiseerd dat het voor een rechter hondsmoeilijk is om onpartijdig te zijn als je je zo betrokken voelt bij een zaak. Die moeilijkheid had de rechtbank de rechter en de rechter zichzelf moeten besparen.
Afgesloten op 27 augustus 2025. ■

Mr. D.A.C. Slump is oud-rechter.

1 In artikel 50 staat dat de aanwijzing van de roepende kerk plaatsvindt "aan het einde van de vergadering". Dat is logisch, omdat deze bepaling is geschreven voor de synode die haar agenda heeft afgewerkt. Dat is hier niet het geval.

2 Het recht op hoor en wederhoor omvat ook het recht op tegenspraak. Zie: D.A.C. Slump, 'Bijbelse principes voor het (kerkelijk) procesrecht', in: A.H. Blok e.a. (red), *Welles, nietes. Omgaan met conflicten*, Zoetermeer/Utrecht, 2000, p. 95v.

TEKST
GERT
KWAKKEL

BEELD
WIKIMEDIA

WOORDWAARDE

Uitleg van een bijbelgedeelte

Eilanden, hoor mij aan,
verre volken, luister aandachtig.
Al in de schoot van mijn moeder
heeft de Heer mij geroepen,
nog voor ze mij baarde
noemde Hij mijn naam.
Mijn tong maakte Hij
scherp als een zwaard,
Hij hield me verborgen in de
schaduw van zijn hand;
Hij maakte me tot
een puntige pijl,
Hij stak me weg in zijn pijlkoker.
Hij heeft me gezegd:
‘Mijn dienaar ben jij.
In jou, Israël,
toon Ik mijn luister.’

(JESAJA 49:1-3)

Luister naar Israël!

Je moet het maar durven: de hele wereld toeroepen, dat iedereen naar jou moet luisteren. Dan moet je het wel hoog in de bol hebben. Weinig kans dat de mensen je serieus zullen nemen.

Naar hem luisteren?

Dat gold zeker voor de man die in Jesaja 49 de aandacht vraagt en die wil dat zelfs mensen aan het randje van de wereld hem gehoor geven. In vers 3 zegt hij, dat de HEER hem aanspreekt als Israël: "Hij heeft me gezegd: 'Mijn dienaar ben jij. In jou, Israël, toon Ik mijn luister.'" Nu, Israël was in die tijd bepaald geen volk dat de borst vooruit kon steken. Het was een volk van verliezers. Hun trotse hoofdstad Jeruzalem was in vlammen opgegaan. Ze hadden huis en haard moeten verlaten. Ze woonden als ballingen in een vreemd land. Zouden alle andere volken naar dat volk moeten luisteren?

Net zomin als de Israëlieten maakte de naam van hun God indruk. De man die wil dat alle volken hem gehoor geven, motiveert zijn oproep door de naam van de HEER te noemen. Hij zegt dat de HEER hem tot zijn taak geroepen heeft. Dan hoor je als het ware de volken ver weg zeggen: 'De HEER, dat is toch de God van dat volkje Israël, dat eigen land verlaten heeft? Die is toch niet meer dan een van de vele goden die het hebben moeten afleggen tegen Bel en Nebo, de machtige goden van Babel?'

Levensgevaarlijk

Voordat de mensen ver weg zo kunnen reageren, dient de dienaar van de HEER hun al van repliek. Niemand kan zijn oproep en zijn woorden achteloos terzijde schuiven. De HEER heeft namelijk van zijn mond een scherp zwaard gemaakt. Hij kan wat zijn dienaar zegt gebruiken als een levensgevaarlijk wapen. Hij kan zijn dienaar inzetten als een puntige pijl, waarmee Hij zelfs van grotere afstand dodelijk treft.

Hij kan zijn dienaar inzetten als een puntige pijl, waarmee Hij zelfs van grotere afstand dodelijk treft

Misschien zeggen de mensen dat zij daar tot nu toe weinig van gemerkt hebben. In dat geval antwoordt de dienaar dat dit kan kloppen. De HEER heeft zijn dienaar en diens woorden nog niet ingezet in de strijd. Voor een tijd heeft Hij zijn wapens achter de hand gehouden of weggelegd voor later gebruik. Maar men moet er niet op rekenen dat dit altijd zo blijft. Laten de mensen zich maar voorbereiden op de confrontatie met Gods machtige aanvalswapens!

De volken tot aan het einde van de aarde doen er dus goed aan hun gedachten over de God van Israël te herzien. Hij is niet een God van wie je je gemakkelijk af kunt maken. Als Hij door zijn dienaar het woord tot je richt, moet je luisteren. Je moet je overgeven aan wat Hij zegt. Als je dat doet, zal het licht over je opgaan. Dan deel je in de redding die Hij brengt. Hij heeft immers tegen zijn dienaar gezegd: "Ik zal je maken tot een licht voor alle volken, opdat de redding die Ik brengen zal tot aan de einden der aarde reikt" (Jes. 49:6).
Als je luistert naar Gods dienaar, staat dat geluk je te wachten. Als je hem en zijn woorden veracht, staat je leven op het spel.

Wij?

Waarom spreekt de HEER deze dienaar aan als *Israël*? Als hij Israël is, betekent dat dan dat de Israëlieten – die ballingen in Babel – de taak van de dienaar moeten vervullen? Zijn zij daartoe in staat?

Het lijkt misschien vreemd, maar er is inderdaad alle reden om bij de dienaar van de HEER in Jesaja 49 allereerst aan Israël te denken. Reeds in Jesaja 41:8 spreekt de HEER Israël aan als 'mijn dienaar', met dezelfde woorden als in 49:3. In de volgende hoofdstukken keert dit regelmatig terug, bijvoorbeeld in 44:21:

> Neem deze dingen ter harte,
> Jakob,
> neem ze ter harte, Israël,
> want jij bent mijn dienaar.
> Ik heb je gevormd, je bent mijn dienaar,
> Israël, ik zal je niet vergeten
> (zie ook 44:1 en 45:4).

De oproep aan de eilanden en de verre volken in Jesaja 49:1 doet denken aan de woorden van de HEER in Jesaja 42:1-4. Daar presenteert de HEER zijn dienaar als iemand die alle volken het recht zal doen kennen. De dienaar zal slagen in zijn missie:

> Hij zal niet uitdoven en niet breken
> tot hij op aarde het recht heeft gevestigd;
> de eilanden zien naar zijn onderricht uit.

Alweer iets wat je niet direct met Israël zou verbinden, laat staan met ballingen in Babel. Toch ligt het voor de hand dat de eerste hoorders van Jesaja's profetieën gedacht hebben: Dit gaat over ons, de Israëlieten. De HEER heeft toch zelf gezegd dat wij zijn dienaar, zijn uitverkorene zijn?

Tegelijk blijft het verbazingwekkend dat de grootse taak van Gods dienaar voor hen bedoeld zou zijn. Zou de HEER hen in dienst nemen voor zijn verbond met het volk en om een licht te zijn voor alle volken, om blinden de ogen te openen en gevangenen te bevrijden, zoals Hij zegt in Jesaja 42:6-7? Dat is toch de wereld op z'n kop?

> Deze dienaar is wat Israël had moeten zijn; hij doet wat Israël had moeten doen. **Door hem toont God zijn luister**

Wel en niet Israël

Inderdaad, de Israëlieten waren niet in staat die geweldige roeping waar te maken. Dat wordt na Jesaja 42:1-7 steeds duidelijker. Hoe kunnen zij als Gods dienaar blinden de ogen openen, als zij zelf blinder en dover zijn dan wie dan ook (Jes. 42:19)? Hoe kunnen zij mensen oproepen naar de HEER te luisteren als zij zelf weigeren aandacht te besteden aan zijn woorden (42:23-25)? Hoe kunnen zij optreden als trouwe dienaar van de HEER, als zij onhandelbaar zijn, met een nek zo hard als ijzer en een voorhoofd van brons (48:4)?

In Jesaja 49:1-6 neemt de dienaar van de HEER voor het eerst zelf het woord. Dan blijkt dat de HEER hem Israël noemt (vers 3), maar dat hij tegelijk niet met Israël samenvalt. De dienaar omschrijft namelijk de taak waartoe de HEER hem van jongs af aan geroepen heeft als het terugbrengen van de overlevenden van Israël naar de HEER en als het oprichten van de stammen van Jakob (vers 5-6).

Hij is Israël, want zo spreekt de HEER hem aan. Tegelijk is hij van Israël onderscheiden, als degene door wie de HEER Israël herstelt.

Hij is Israël en tegelijk valt hij niet samen met alle Israëlieten. Ik kan dat niet beter omschrijven dan door te zeggen: deze dienaar is wat Israël had moeten zijn; hij doet wat Israël had moeten doen. Door hem toont God zijn luister. Dat gebeurt allereerst doordat hij ervoor zorgt dat het volk van Jakob kan leven als een volk van verloste mensen (zie Jes. 44:23: "ja, de HEER koopt Jakob vrij, in Israël toont Hij zijn luister"). Vervolgens ook doordat hij Gods licht en redding naar alle volken brengt (49:6b).

Jezus is Israël

Zoals vermoedelijk iedere lezer van dit blad weet, blijkt uit het Nieuwe Testament dat Jezus Christus degene is die dit alles waarmaakt. Hij is in de schoot van zijn moeder gevormd om de taak van de dienaar van de HEER te verrichten. Hij moest als het ware overdoen wat Israël had meegemaakt: een toevlucht zoeken in Egypte, daaruit weer vertrekken en verblijven in de woestijn, om daar beproefd te worden. Hij toonde Gods luister in zijn lijden en zijn opstanding. Hij is het licht van God, voor Israël en alle volken.
Het is belangrijk goed te beseffen dat de HEER Hem als Israël aanspreekt. Hij is het ware Israël. In Hem komt Israël tot zijn bestemming. In Hem bereikt het zijn vervulling.

Dat is van belang om aan de ene kant niet te vervallen in een kritiekloos goedpraten van alles wat Israëlieten doen. En aan de andere kant niet simpelweg te stellen dat de christelijke kerk Israël vervangt en dat Israël daarmee heeft afgedaan. Jezus Christus is de vervulling van Israël. In Hem leeft het voort en vindt het zijn doel, ook wanneer niet-joden door het geloof aan Hem verbonden worden en zo bij Israël gaan horen.
Jezus Christus is Israël. Dat betekent eveneens dat Hij altijd met een volk verbonden is, als het hoofd met de leden van één lichaam. Daarom delen wie bij Hem horen in zijn roeping. Paulus laat dat merken als Hij Gods opdracht aan zijn dienaar betrekt op zichzelf en Barnabas: "Ik heb je bestemd tot een licht voor alle volken, om redding te brengen tot aan de uiteinden van de aarde" (Hand. 13:47).

In Christus leeft Israël voort en vindt het zijn doel, ook wanneer niet-joden door het geloof aan Hem verbonden worden en zo bij Israël gaan horen

Iedereen die het woord van Jezus Christus hoort verkondigen, hoort de stem van Israël, de dienaar van de HEER, die Hij heeft uitgekozen, ondersteunt en beschermt. Luister daar dan naar, als je leven je lief is. ■

TEKST
BALTEN PIETER HAGENS

BEELD
G. KUIPER

WACHT HOUDEN BIJ WELKE VRIJHEID?

De Zandbergkerk in Breda

"In de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt bestonden vanaf het begin in 1944 spanningen die later zouden uitgroeien tot een conflict. Aan de ene kant waren er voorvechters voor ruimte en openheid. Anderen zochten vastigheid en duidelijkheid in regels en formulieren. Dominee Bart Telder van Breda was beducht voor hiërarchie en kwam met kracht op voor de vrijheid van de plaatselijke gemeente."
Zo begint de achterflaptekst van *Wacht houden bij de vrijheid. Dominee Telder van Breda en de vrijgemaakte kerken*, een boek van de NGK-predikant dr. Geert van Dijk dat vorig jaar verscheen.

Ik geef eerst een overzicht van de inhoud en vervolgens een beoordeling.

Levensloop

Bartus Telder is geboren (1897) en opgegroeid in Amsterdam en studeerde daar theologie aan de Vrije Universiteit. Begin 1925 werd hij beroepbaar gesteld als predikant in de Gereformeerde Kerken. Zijn eerste gemeente was de kerk van Vianen. In november 1928 deed hij intrede in Breda. Daar werd hij op 6 juli 1944 geschorst omdat hij besluiten van de generale synode – binding aan de veronderstelde wedergeboorte en schorsing van prof. K. Schilder – veroordeelde. Met vier ouderlingen en een smaldeel van de gemeente maakte hij zich vrij, en samen met anderen vormden zij de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt). Hij bleef tot zijn emeritering (1962) predikant in Breda. In 1964 verhuisden de Telders naar d' Amandelboom in Bilthoven, waar hij augustus 1980 overleed.

Bartus Telder

Predikant

De theologische faculteit van de Vrije Universiteit probeerde in de decennia na Kuypers dood (1920) zijn theologische 'erfenis' te conserveren. Vooral met de leer van de veronderstelde wedergeboorte had Telder grote moeite. Hoe moest hij preken? Als de beloften van God bij de heilige doop alleen golden voor de uitverkoren kinderen had elke preek een rand van onzekerheid: is het ook voor mij als ik niet weet of ik wel een kind van God ben? Hij zocht hulp bij de opkomende 'reformatorische beweging' en nam contact op met A. Janse – hoofdonderwijzer in het Zeeuwse dorpje Biggekerke en een van de voormannen van deze beweging – wat uitliep op een levenslange vriendschap. Via hem ging Telder inzien dat God zijn verbond had opgericht met de gelovigen en hun kinderen, en dat ál Gods verbondsbeloften menens waren. Maar ook dat op verbondskinderen de heilige plicht rust om God op zijn Woord te geloven. Dat leidde tot andere preken!

Oorlog

Tijdens de Duitse bezetting ontstonden spanningen tussen Telder en zijn kerkenraad en gemeente. Hij zag die bezetting als een straf van God, vanwege de zonden van het Nederlandse volk en in het bijzonder van de Gereformeerde Kerken. Hierin volgde hij zijn vriend Janse. Beiden stelden de Duitse bezetting vrijwel gelijk aan de wegvoering van Israël naar Babylonië en zagen – met een beroep op Jeremia 29 en Romeinen 13 – de bezettingsautoriteiten als onze wettige overheid. Verzet tegen die overheid keurde hij af. De familie Janse moest in augustus 1942 evacueren en werd in Breda door de familie Telder opgevangen. In ditzelfde jaar verhief de generale synode – om de meningsverschillen binnen de kerk de kop in te drukken – de 'veronderstelde wedergeboorte' tot een bindende leeruitspraak. Dat leidde in 1944 tot de Vrijmaking.

Kerkelijk leven

Het eerste jaar na de Vrijmaking had de GKv van Breda binnen het kerkverband van de vrijgemaakte kerken een wat geïsoleerde positie; er was geen enkel contact met een zusterkerk. Dat kwam door de geografische ligging – in Brabant en Limburg waren nauwelijks vrijgemaakte kerken – en de oorlogssituatie. Maar ook leefden in het kerkverband vragen over Telders houding in de oorlog, en hierdoor keek men in Breda juist wantrouwend naar het kerkverband. De zelfstandigheid van de plaatselijke kerk werd er sterk benadrukt. Telder stelde dat de plaatselijke kerk alleen aan Christus verantwoording schuldig is; plaatselij-

ke kerken in een kerkverband mogen elkaar bijstaan maar niet over elkaar heersen. Een classis die via kerkvisitatie moet letten op leer en leven van de enkele gemeente komt in de apostolische brieven niet voor. Breda was niet de enige vrijgemaakte kerk waar dit soort geluiden werden gehoord. De afkeer van een 'synodocratische' kerkgemeenschap zat er na de Vrijmaking diep in.

Een eigen weg

Voor Telder betekende 'doorgaande reformatie' ootmoed en eenvoud, en het niet te veel optuigen van een nieuw kerkverband. Cruciaal voor hem was of iets in de Schrift stond. Hij zag zichzelf als een reformator die de kerk wilde zuiveren van niet-Bijbelse insluipsels – zoals de christelijke feestdagen, kerkelijke huwelijksbevestiging en periodiek aftreden van ambtsdragers. Een eigen kerkgebouw vond hij niet belangrijk en niet nodig. Vanuit het GKv-kerkverband klonk het verwijt van biblicisme en independentisme met overschatting van de positie van de kerkenraad en een te grote plaats voor de predikant. Maar Breda ging haar eigen gang.

Sterven … en dan?

In 1960 verscheen Telders boek *Sterven … en dan? Gaan de kinderen Gods, wanneer zij sterven, naar de hemel?* De tijd tussen sterven en opstanding hield hem al langer bezig en ook hierin was zijn vriend Antheunis Janse zijn gids. Janse verzette zich tegen de opvatting dat de 'ziel' belangrijker was dan het lichaam. Eigenlijk vond hij het

Telder zag zichzelf als een reformator die de kerk wilde zuiveren van niet-Bijbelse insluipsels. Vanuit het GKv-kerkverband klonk het verwijt van *biblicisme* en *independentisme*

spreken over 'ziel' en 'lichaam' al verdacht, want de Bijbel gebruikt 'ziel' ook als aanduiding voor de hele mens en ziet 'ziel' en 'lichaam' als eenheid. Telder volgde hem daarin – én hij ging een stap verder. Janse was ongelukkig met de formulering van Zondag 22 HC ('ziel' en 'vlees') maar aanvaardde wel de inhoud. Telder ontkende in zijn boek echter dat 'mijn ziel' na dit leven *terstond* tot haar hoofd Christus opgenomen zal worden: opstanding van de hele mens vindt pas plaats op de jongste dag. In de tijd tussen sterven en opstanding rust deze mens in het graf.

Woordbreuk

Ds. Telder had het ondertekeningsformulier ondertekend dat was vastgesteld door de synode van Dordrecht (1618-1619).[1] Daarmee verklaarde hij dat de leer van de gereformeerde belijdenisgeschriften *in alles met Gods Woord overeenstemt,* en dat hij – als hij ooit een bedenking tegen deze leer zou krijgen of een afwijkende mening – *die niet openlijk noch anderszins zou uiteenzetten of verdedigen*, maar aan de kerkenraad voor onderzoek zou voorleggen. De verschijning van zijn boek riep dan ook vragen op binnen het kerkverband.

Zowel voor- als tegenstanders vroegen Telder een 'gravamen' (een bezwaar aangaande de kerkleer) in te dienen, maar dat weigerde hij. Hij vond dat hij níet tegen de belijdenis inging: Zondag 22 HC wilde alleen zeggen dat de héle mens, lichaam én ziel, meedoet in de opstanding en dat onderschreef hij. De kerkelijke discussie over Telders boek ging nu niet alleen over zijn Bijbeluitleg maar ook over de beschuldiging van woordbreuk.

Kerkverband: de classis

Toen Telders kerkenraad, die hem steunde, een onbevredigend antwoord gaf op twee brieven van GKv-kerken met

bezwaren tegen zijn opvattingen, leidde dit tot bezwaarschriften bij de classis waartoe de kerk van Breda behoorde. Hoewel de classiskerken Telder niet volgden, was de meerderheid niet bereid om een broeder in de Here, een trouwe werker in de kerk, te veroordelen. Deze houding werd aangemoedigd door het blad *Opbouw,* al werd daarin wel de visie van Telder bestreden. De 'bezwaarden' kregen steun van het blad *De Reformatie*.

De classis stelde eind 1961 'met vreugde' vast dat Telder geen valse leer verkondigde. De vraag of hij tegen de belijdenis inging, werd omzeild. En per 1 januari 1962 werd hem op de meest eervolle wijze emeritaat verleend. Hij werd opgevolgd door ds. Karel C. Smouter, maar bleef vooralsnog ouderling in Breda en bleef preken.

Kerkverband: de particuliere synode

Tegen het classisbesluit werd bezwaar gemaakt bij de particuliere synode. De commissie die verdere behandeling moest voorbereiden bracht een rapport uit waarvan ds. J.R. Wiskerke uit Middelburg het exegetische deel verzorgde. Hij toonde aan dat het niet on-Bijbels was om te spreken over lichaam en ziel en dat de opvatting die Telder uitdroeg over de 'tussentoestand' (de tijd tussen sterven en opstanding) in strijd was met de Schrift. De particuliere synode sprak uit (begin 1963) dat de classis moest terugkomen op haar eerdere besluit dat er met Telders leer niets aan de hand was, en erop moest toezien dat Telder en de kerk van Breda de eenheid van het geloof en van de leer zouden handhaven en zich zouden gedragen overeenkomstig het ondertekeningsformulier. Telder en de kerkenraad van Breda wezen deze uitspraak af. Voor hen was de zaak hiermee afgehandeld. De classis kon door onderlinge verdeeldheid niet tot een besluit komen.

Vervolg

Wiskerke werkte zijn aandeel in het commissierapport uit tot een boek: *Léven tussen sterven en opstanding* (1963). In 1963 verscheen ook weer een boek van Telder: *Sterven … waarom? Over sterfelijkheid en onsterfelijkheid in Bijbels licht,* waarin hij inging op bezwaren tegen zijn eerste boek. In 1957 had de kerkenraad van Breda uit het ondertekeningsformulier de woorden *'in alles'* (met Gods Woord overeenstemt) geschrapt om een aangetreden ouderling tegemoet te komen die bezwaren had tegen delen van de Dordtse Leerregels. Begin 1965 weigerden twee nieuwe ouderlingen het afgezwakte formulier te ondertekenen en een van de zittende ouderlingen sloot zich daarbij aan. De kerkenraad liet het aan het geweten van de individuele ambtsdragers over om het formulier met of zonder de woorden 'in alles' te tekenen, maar weigerde alle ambtsdragers te binden aan 'in alles'. Gevolg was dat de kerk van Breda scheurde.

Ontknoping

Drie ouderlingen en één diaken belegden aparte kerkdiensten en verzochten de classis om hen te erkennen als de wettige GKv te Breda. De classis deed dat niet, maar erkende de kerk van ds. Smouter als wettige vrijgemaakte kerk. Eind 1965 sprak de particuliere synode uit dat de classis de vier uitgetreden ambtsdragers had moeten erkennen en de anderen had moeten afwijzen. De classis weigerde dit alsnog te doen. Een minderheid van de classis vormde met de uitgetreden ambtsdragers van Breda een tegenclassis, die door de particuliere synode als de wettige classis werd erkend. De Generale Synode van Amersfoort-West (1967) wees de bezwaren hiertegen af.

Genuanceerd beeld

De auteur schetst in zijn boek zorgvuldig een genuanceerd beeld van Telder: deze had een nederige en vriendelijke houding, maar was tegelijk

1 Zie: Bart van Egmond, 'Binding aan Schrift en belijdenis? Het perspectief in de Nederlandse Gereformeerde Kerken', in: P.T. Pel en H.J. Room, *Het Woord in geding*, Kerngroep bezinning GKv, 2022.

een dominerende persoonlijkheid die de gemeente was voorgegaan in de Vrijmaking.
De kritiek op Telders Bijbeluitleg in zijn boek uit 1960 was, dat hij Bijbelteksten wrong in een frame dat hij van A. Janse had geleerd: de mens werd 'een levende ziel' (Gen. 2 :7 SV). Zo deed hij geen recht aan het geheel van de Schrift. Hij stond echter niet echt open voor kritiek en werd hierin niet gecorrigeerd door zijn kerkenraad. Ook stond men in Breda argwanend tegenover 'bemoeizucht' vanuit het kerkverband, en negeerde men signalen over biblicisme en independentisme. Ondanks zijn stelligheid riep Telder voortdurend op tot een levenshouding van 'ootmoed, nederigheid, eenvoud en gehoorzaamheid'.

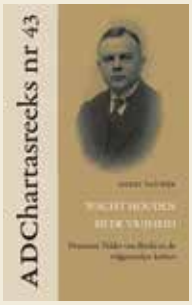
Relativerende houding

In het voorlaatste hoofdstuk van dit boek maakt de auteur de overstap naar de landelijke situatie in de GKv in de jaren '60, die behoorlijk explosief was.[2] Hij brengt de *Open Brief* aan de Tehuisgemeente, die op 31 oktober 1966 gepubliceerd werd, ter sprake als een protest tegen verabsolutering van de Vrijmaking ('vrijmakingsgeloof'). Opvallend is dat Telder in dit verhaal afwezig is. Die zag dan ook, zoals eerder in het boek vermeld werd, de Vrijmaking van 1944 als kerkreformatie en wilde niets weten van samensprekingen met de 'synodocratisch gebonden' Gereformeerde Kerken (p. 87-89). Wat de auteur *niet* vermeldt, is dat in die Open Brief ook de open vraag wordt gesteld of 'het historisch fundament van de Nederlandse gereformeerde kerken' – bedoeld werden de drie formulieren van eenheid – wel samenvalt met het fundament van de heilige, algemene, christelijke kerk. Vanuit deze relativerende houding vond men dat ds. Telder als gereformeerd predikant niets in de weg mocht worden gelegd, ook al bestreed men zijn leer.

Volgens mij gaat dit boek vooral over de vrijheid voor een *predikant* die aan een *plaatselijke* gemeente leiding gaf en bij gebrek aan tegengas zijn gemeente in deze 'vrijheid' meenam

Balans?

Telder hield wacht bij de vrijheid – aldus de titel van het boek. Bij de vrijheid van de plaatselijke gemeente – zegt de achterflap. Volgens mij gaat dit boek vooral over de vrijheid voor een *predikant* die aan een *plaatselijke* gemeente leiding gaf en bij gebrek aan tegengas zijn gemeente in deze 'vrijheid' meenam. Telder, zo stelt de auteur in zijn slotbeschouwing, ademde nog "ín het klimaat van het absolute", maar maakte "zich hard voor een soepele omgang met de belijdenis". Daarin "zou men hem vooruitstrevend kunnen noemen".
De Nederlandse Gereformeerde Kerken (de gefuseerde NGK) "zullen blijven zoeken naar een gezonde balans tussen de vrijheid van een plaatselijke gemeente en de binding aan een gezamenlijke grondslag" (pag. 190).
Maar zo'n 'balans' is wat anders dan "dat men zich richt naar het zuivere Woord van God, alles wat daarmee in strijd is verwerpt en Jezus Christus erkent als het enige Hoofd" (artikel 29 NGB). Dat is echte christelijke vrijheid! ■

N.a.v.:
Geert van Dijk, *Wacht houden bij de vrijheid. Dominee Telder van Breda en de vrijgemaakte kerken*, ADChartasreeks nr 43, Vuurbaak, Amersfoort, 2024, ISBN 9789055606351, 199 pag., prijs: €24,50.

2 Er was onenigheid over de waardering van de Vrijmaking – was het wel of geen kerkreformatie? – en over de binding aan de gereformeerde belijdenis (wel of geen lossere omgang met die belijdenis).

TEKST
WILMA
VAN DER JAGT

BEELD
PAVLO I

IN GESPREK OVER MAN-ZIJN EN VROUW-ZIJN

Een paar weken geleden kwam ik een oude bekende tegen: een vriendin(netje) van de middelbare school. Door zo'n ontmoeting komt van alles boven. Dingen waar je nooit meer aan denkt, maar nu opeens wel. Een voorbeeld: ik ging op de fiets naar school en ik droeg, net als de meeste meisjes, altijd een rok. Maar ... 's winters op de fiets was een lange broek wel fijner. Sommigen droegen die. Ik mocht het van mijn moeder ook, maar dan moest ik wel een rok meenemen en me op school omkleden. Want een lange broek ... dat is meer voor jongens. Nou ja zeg, dat ging ik natuurlijk niet doen! Dan maar fietsend in een rok.

Wat is dat lang geleden. En wat ben ik in die jaren veranderd! Daar sta je eigenlijk niet zo bij stil. Met veel veranderingen ga je mee, zonder er echt over na te denken. Ik wel tenminste. Het gelijkheidsdenken over man en vrouw zit in ons allemaal. Maar is dat wel goed? Hoe laat je dan als christen zien dat er op dit punt een verschil is met de samenleving, die werelds is?

Van de redactie van dit blad had ik al de vraag gekregen een recensie te schrijven over het boekje *Man Vrouw* van ds. M. Klaassen. Dat ga ik dan maar eens doen, dacht ik. Want ik realiseer me dat ik ook veranderd ben in mijn denken over dit onderwerp. Ik wil wel eens weten wat deze man over dit onderwerp zegt.

Auteur

Wie is ds. M. Klaassen, wat heeft hij met het onderwerp man/vrouw en hoe verbindt hij zijn visie aan het Woord van God?
Maarten Klaassen (1981) studeerde theologie aan de Rijksuniversiteit Utrecht. Vanaf 2006 was hij predikant

in verschillende hervormde gemeentes. In 2013 promoveerde hij op het proefschrift *In Christus rechtvaardig*. Van 2022 tot 2024 werkte hij als lector voor de stichting Bijbels Beraad M/V.

Momenteel is hij in Barneveld predikant binnen de Hersteld Hervormde Kerk. Hij heeft verschillende boeken en artikelen geschreven en geeft voorlichting bij kerken en scholen over huwelijk, relaties, seksualiteit en lhbti. Ik ben ervan onder de indruk hoe grondig hij het onderwerp man/vrouw, gender, seksualiteit, lhbti, heeft bestudeerd en hoeveel hij erover heeft geschreven. Veel is te vinden op internet; heel leerzaam. Opvallend ook hoe hij bezig is in het jeugdwerk, in gesprek met jongeren en volwassenen. Het onderwerp van dit boekje is hem 'op het lijf geschreven'.

Nieuwe serie

Het boekje *Man Vrouw* is het eerste deel van de nieuwe serie *Scheppingsorde m/v Vandaag*, een initiatief van Bijbels Beraad M/V en KOC (Ds. G.H. Kerstencentrum). Het doel van de stichting is Bijbelse antwoorden te geven op vragen op het gebied van man- of vrouw-zijn, huwelijk, gezin en seksualiteit. Op de website staat:

> In onze tijd is er steeds minder vanzelfsprekend, zeker wanneer het gaat over onderwerpen zoals man- of vrouw-zijn, relaties, huwelijk, seksualiteit, kinderzegen, en single-zijn. Dit geldt nog sterker bij nieuwere thema's zoals gender. Deze onderwerpen brengen ingrijpende keuzes met zich mee. Hoe begeleid je jongeren daarin? Wat doe je wanneer een zoon, dochter, leerling homoseksuele gevoelens ervaart? Er is veel behoefte aan toegankelijke informatie, zeker voor jongeren, ouders en docenten.

Klaassen bespreekt in dit eerste boekje vragen uit de praktijk over deze onderwerpen. Het uitgangspunt voor zijn antwoorden is Gods bijzondere bedoeling met man en vrouw. Vroeger was de rolverdeling tussen hen duidelijk. Tegenwoordig lijkt het alsof het verschil tussen man en vrouw er steeds minder toe doet. Maar wat zegt de Bijbel eigenlijk over mannen en vrouwen in het gezin, op het werk, in de kerkelijke gemeente en de politiek?

Opzet en doelgroep

De lay-out van het boekje is aantrekkelijk. Het is klein (A5-formaat) en de twintig hoofdstukjes zijn kort, meestal drie pagina's, waarvan de eerste alleen de titel bevat in een

groot lettertype. Die titel is steeds een vraag, bijvoorbeeld: Wat maakt mannen tot mannen en vrouwen tot vrouwen? Of: Wat betekent het hoofd-zijn van de man in een relatie? En: Hoe draag ik als man of vrouw bij aan de samenleving? Zo'n praktische vraag nodigt uit om het hoofdstukje te lezen.
Ook de pagina's hebben een aantrekkelijke lay-out: een situatieschets in grote letter wordt gevolgd door tekst in kleinere letter, gelardeerd met een of twee kernzinnen in grote letter. Als je alleen die grote letters leest heb je de kern van het hoofdstuk al te pakken.

Klaassen schrijft in het voorwoord: "We hebben de belangrijkste vragen over man- of vrouw- zijn op een rijtje gezet in de hoop dat het jou helpt om te ontdekken wat Gods wil is voor man en vrouw. Want niet de cultuur moet onze maatstaf zijn, maar de wil van de Heere". Hier spreekt hij jongeren aan. Het is niet altijd duidelijk wie hij als zijn lezers ziet. Vaak zijn het de jongeren, maar regelmatig ook de ouders. In hoofdstuk 20 zegt hij bijvoorbeeld: "Het is belangrijk dat ouders hun kinderen duidelijke, Bijbelse kaders meegeven over man- en vrouw zijn".

Kaders

Het is niet Klaassens bedoeling 'voor te schrijven hoe je moet denken'. Hij wil kaders aangeven. Die linkt hij steeds aan het Woord van God. De titels van de hoofdstukken corresponderen met de onderwerpen van de denkkaders. Bij het uitwerken van zo'n denkkader stelt hij de lezer vragen. Want:

> Onder het mom van goed klinkende redenen kunnen we bezig zijn onze agenda's in te vullen, terwijl daarin niet Gods wil, maar vooral onze eigen wil de doorslag geeft (...) Als je eerlijk je verlangens naast Gods woord gelegd hebt, kun je ervaren dat er toch knelpunten overblijven (…) Besef dan dat de Heere daarvan afweet (...) Je mag die moeite in gebed voor Hem neerleggen (…) Dan mag je ervaren dat Gods richtlijnen geen knellend, maar een bevrijdend juk vormen (Mat. 11:29) (p.44).

Bij de vraag: 'Wat betekent man- of vrouw-zijn voor je studiekeuze en het werk dat je doet?' wijst Klaassen erop dat het niet de vraag is: 'waar voel jij je goed bij?', maar dat voorop moet staan 'Heere, wat wilt Gij dat ik doen zal?' Als voorbeelden noemt hij dan:

> Als je vader bent van een gezin is het de vraag of het wijs is een beroep te kiezen waarvoor je ieder jaar een paar maanden naar het buitenland moet. Zo geldt voor een moeder van jonge kinderen dat het niet verstandig is vier dagen per week buitenshuis te werken.

Zo stimuleert hij zijn lezers om hun eigen beslissing te nemen. En die kan best iets anders uitvallen dan die van Klaassen. Maar hij heeft kaders aangegeven die je niet zo gauw van anderen zult horen en je hebt er wel zelf over nagedacht!

Conclusie

Dit boekje is geschikt voor persoonlijk gebruik, maar ook om te lezen en te bespreken in het gezin, op school, tijdens gemeenteavonden of in studiegroepen. Het gaat daarbij zowel om jongeren als ouderen.

In deze tijd van secularisatie, die christenen niet voorbij gaat, is het goed om de vragen in dit boekje weer aan jezelf en elkaar te stellen! En om dan, zoals Klaassen doet, het Woord van God als denkkader erbij te gebruiken. Van harte aanbevolen dus! Voor jong en ouder, om samen in gesprek te gaan.

N.a.v.:
Ds. M. Klaassen, *Man Vrouw. Vragen en antwoorden over man- en vrouw-zijn*, uitg. Bijbels Beraad M/V en KOC, 2024, ISBN 9789493086715, 80 pag.

Te bestellen via
https://www.bijbelsberaadmv.nl/bestel-man-vrouw/
Prijs:
Vanaf 180 stuks: €2,50 per stuk
120 - 179 stuks: €2,75 per stuk
60 - 119 stuks: €3,25 per stuk
10 - 59 stuks: €3,75 per stuk

PRINCIPES VOOR BIJBELUITLEG

dr. S. Greijdanus

In 1946 schreef dr. S. Greijdanus zijn *Schriftbeginselen ter Schriftverklaring*, over de principes voor Bijbeluitleg. De leesbaarheid van dit boek is in de loop der jaren afgenomen, onder andere door verouderd taalgebruik. Maar het zou jammer zijn wanneer men om die reden de belangrijke inhoud zou missen, want de actualiteit daarvan is eerder toegenomen.

Daarom heeft ds. Pieter Helmus (GK, toen nog GKN) het taalgebruik opgefrist en het boek flink ingekort (van groot formaat, hard kaft en 224 pagina's naar A5-formaat, slap kaft en 88 pagina's). Een heel hoofdstuk over de geschiedenis van de hermeneutiek (de manier van uitleggen van de Bijbel) is weggelaten.

Helderheid

Na het lezen van dit boekje ben ik (opnieuw) onder de indruk van de denkkracht van Greijdanus en de grondigheid waarmee hij, tóen al, over dit onderwerp schreef.
Zijn uitgangsprincipe is dat de manier van omgaan met de Bijbel uit de Bijbel zelf afgeleid moet worden.
De Bijbel is een helder licht, maar wat zijn er veel obstakels bij de gevallen mens! Je kunt dus ook op een verkeerde manier met de Bijbel (en Bijbeluitleg) omgaan.
Toch is niemand die God ernstig zoekt afhankelijk van andere mensen om de Bijbel te verstaan. Je kunt alleen niet zonder de genadige verlichting en werking van de Heilige Geest. Maar die is door God beloofd. En zo kan ieder de weg naar het behoud ontdekken.
Evengoed blijven er wel twee soorten hindernissen: *objectieve* (gelegen in de Schrift zelf) en *subjectieve* (gelegen in de mens).

Objectieve hindernissen

Er zijn, schrijft Greijdanus in de eerste plaats algemene belemmeringen die gelden bij elke intermenselijke communicatie. En in sterkere mate bij op schrift gestelde woorden. Bij de Bijbel gelden ze ook, behalve de mogelijkheid van onjuiste formulering. Die heb je wel bij menselijke teksten, maar niet in de Schrift, omdat die Gods Woord is. Wel speelt een rol, dat de Schrift in een voor ons vreemde taal geschreven is.
In de tweede plaats zijn er belemmeringen, die specifiek voor de Bijbel gelden.
1. In de Schrift is het God zelf die tot ons spreekt. En Hij overtreft ons oneindig in wijsheid en kennis.
2. In de Schrift spreekt God zelden rechtstreeks, maar meestal via engelen en mensen. Ook komt iemand als de Satan aan het woord. Zo hebben we bij het grootste deel van de Schrift te maken met twee auteurs: God én de mens die door God als instrument (niet als machine) gebruikt wordt. Daarbij moeten we oppassen niet te blijven staan bij de (mogelijke) bedoeling van die menselijke auteur. Profeten hebben niet altijd de volle betekenis van hun uitspraken doorzien (1 Petr. 1:11).
3. God geeft zijn gedachten en bedoelingen in de Schrift dikwijls in de concrete vorm van bepaalde omstandigheden. Een op deze manier uitgedrukte gedachte betreft dan niet enkel dat bijzondere geval, of die enkele persoon, maar heeft een meeromvattende inhoud en strekking. Juist daarom heeft God dit op Schrift laten stellen.
4. God geeft zijn gedachten en bedoelingen ook te kennen door zijn daden (Mat. 19:4-6).
Bij alle vier deze punten geeft Greijdanus concrete voorbeelden.
Ten slotte noemt hij nog de moeilijkheid, dat God vaak spreekt in menselijke voorstellingen.

Subjectieve hindernissen

Als schepsel is de mens in alles van God afhankelijk. We kunnen God slechts kennen voor zover Hij zich openbaart. Dat zal ook altijd zo blijven (1 Kor. 13:12). Onze kennis is dus hoogstens menselijke kennis over God. Dit heeft ook alles te maken met onze val in zonde, waardoor onze vroegere uitnemendheid verloren is gegaan, in allerlei opzicht (vgl. Luc. 24:25). Jezus Christus was vrij van deze subjectieve verstoring. Hij begreep de Schrift steeds overeenkomstig haar bedoeling en samenhang.
Ondanks alle hindernissen is het toch mogelijk – door Gods kracht – dat wij van Hem een zuivere openbaring van zijn wezen, denken en willen ontvangen.

In de eerste plaats kan dat door de gave van de Schrift, waarin Hij zijn Zelfopenbaring opnieuw gaf. En dat ook meer volkomen en rijker. Met name als het gaat om onze redding door zijn Zoon, Jezus Christus. In de Schrift geeft God zelf ons aanwijzingen hoe wij zijn Woord moeten opvatten.
En in de tweede plaats kan dat door de gave van zijn Geest (1 Kor. 2:8,10), die ons hart vernieuwt en ons verstand verlicht (Ef. 1:18). Die 'verlichting' (illuminatie) moet niet verward worden met de 'inspiratie' die God alleen aan de menselijke auteurs van de Bijbel gaf. Verlichting door de Geest kan een verdere ontwikkeling hebben. Ook kan het inzicht in de Schrift bij de ene persoon rijker zijn dan bij de andere. Samen met de gelovigen van alle tijden (Ef. 3:18) moeten we biddend blijven zoeken om Gods gedachten en bedoelingen te verstaan.

Bijbelse principes voor de uitleg van de Bijbel

De Bijbel is niet maar een boek van mensen, maar het Woord van God. En dat maakt verschil. Wie dit niet aanvaardt, zal de Bijbel anders uitleggen dan wie dat wel aanvaardt. Het Schriftgeloof maakt een principiële scheiding. Een ongelovige kan de Bijbel niet uitleggen zoals door God bedoeld, omdat hij het goddelijk gezag ervan niet erkent. Een menselijk geschrift kan immers op vergissing berusten, dus zal hij de inhoud van de Schrift niet zien als onfeilbare en onbedrieglijke waarheden.
Dat is dus het eerste en allesbeheersende principe van de Schriftverklaring: erkenning van het goddelijk gezag ervan, zoals Christus ons heeft geleerd (o.a. Joh. 10:35). En zoals de apostelen hebben gedaan (o.a. 2 Tim. 3:15-17).
Bij de uitleg moeten we doorvragen naar wat God openbaart, zegt en bedoelt. Want juist dáárvoor heeft God de menselijke auteurs willen gebruiken en geleid door een bijzondere werking van de Heilige Geest.
Dat is een tweede principe: het gaat om Gods eigen Woord dóór mensendienst. En dus zijn (voor een deel) ook de gewone regels voor uitlegging van menselijke geschriften hier van toepassing. De Schrift geeft zelf aan waar die menselijke regels níet gevolgd moeten worden.

De eenheid van de Heilige Schrift

Omdat de Schrift het Woord van God is, is zij een eenheid, ondanks het feit dat God vele menselijke auteurs uit verschillende tijden en omstandigheden heeft gebruikt. God heeft elk van de menselijke auteurs een deel van zijn openbaring gegeven en deze openbaring door de geschiedenis heen steeds vóller gegeven. Totdat die in de Heilige Schrift die vorm en inhoud gekregen had, die Hij voor zijn kerk in alle volgende eeuwen bestemd had.
Dat betekent dat de verschillende Schriftgedeelten elkaar aanvullen en verhelderen. Daarom moet bij de uitleg steeds Schrift met Schrift vergeleken worden (zie bijv. Paulus in

De Bijbel is niet maar een boek van mensen, maar het Woord van God. Wie dit niet aanvaardt, zal de Bijbel anders uitleggen dan wie dat wel aanvaardt

Rom. 3:10-18; vgl. Mat. 4:6,7). Het betekent ook, dat de verschillende Schriftgedeelten elkaar niet kunnen tegenspreken. De schijnbare tegenstrijdigheden hebben te maken met ons klein en verduisterd verstand.
De eenheid van de Schrift is ook inhoudelijk. Het gaat namelijk om Gods zelfopenbaring in Christus (vgl. Luc. 24:27). Dat geldt voor de hele Bijbel, zowel het Oude als het Nieuwe Testament. Er is wel een verschil: in het Oude Testament wordt Christus in beloften getekend, in het

De Bijbel, als Woord van God, heeft gezag boven alle (andere) menselijke inzichten en geschriften

Nieuwe Testament in zijn komst en werkzaamheid. In het Oude is de bloem in de knop, in het Nieuwe is de bloem opengegaan.
De eenheid betreft niet alleen Gods zelfopenbaring, maar ook de verdere strekking van de Schrift: de bevordering van de kennis, dienst en verheerlijking van zijn Naam; de zondigheid, de bekering en het behoud van mensen; de opbouw van Gods Koninkrijk en de beschaming van het rijk van de duisternis.
Daarbij is Gods openbaring niet uitputtend en bevredigt zij niet de menselijke zucht naar kennis, maar is zij wel in alles betrouwbaar en waar. En ook adequaat in haar strekking en doel: de redding van zondige mensen door geloof in Christus.
Zo heeft de Bijbel, als Woord van God, gezag boven alle (andere) menselijke inzichten en geschriften, ook boven de wetenschappen en de geschiedkunde.

N.a.v.: Pieter Helmus, *Bijbelse principes voor Bijbeluitleg. Een samenvatting van 'Schriftbeginselen ter Schriftverklaring' door dr. S. Greijdanus, voor de 21e-eeuwse Bijbellezer*, Uitg. Stichting gereformeerd maandblad, Weerklankfonds Neem en lees, 2024, ISBN/EAN 9789083224770, 89 pag., prijs: € 9,00.

Het Schriftgebruik bij Christus, de evangelisten en de apostelen

In een apart hoofdstuk gaat Greijdanus uitgebreid na hoe binnen de Bijbel andere Bijbelgedeelten gehanteerd en uitgelegd worden.
Hij laat zien dat Christus zelf uitlegt hoe de Schriften van Hem getuigen (Joh. 5:39, Joh. 6, en aan de Emmaüsgangers in Luc. 24) en waar het bij de Wet van de Tien Geboden om gaat (Mat. 5).
Uit de evangeliën, Handelingen, de brieven van Paulus en Petrus en Hebreeën diept hij vele voorbeelden op waaruit blijkt dat andere Bijbelgedeelten, bijvoorbeeld (oudtestamentische) profetieën, een veel verdere en diepere betekenis of vervulling hebben dan die in eerste instantie doen vermoeden. Denk alleen maar aan de manier waarop Paulus in Romeinen 9 en 10 de betekenis van Hosea en Deuteronomium 32 uitlegt!
Greijdanus wijst erop dat we het Woord van God moeten nemen als tegen ons, de lezers, gesproken. In wat God ooit zei tegen hen die toen leefden, sprak Hij ook tegen allen die later leefden of zullen leven, tot het einde van de dagen (bv. Jes. 29 in Mat. 15:7,8).

In een laatste hoofdstuk worden alle benoemde principes door Greijdanus uitgewerkt in 19 concrete aanwijzingen.

Ten slotte

Greijdanus schreef grondig en met kennis van zaken. Waar het over taal en grammatica van de grondtekst van de Bijbel gaat (Hebreeuws en Grieks), zal het voor niet-theologen soms wat moeilijk zijn, maar de rest is dan nog steeds de moeite van het lezen waard. Als lezer word je weer opgescherpt om eerbiedig en zorgvuldig om te gaan met (de uitleg van) de Bijbel.

Ik heb slechts één wat meer kritische opmerking: in verscheidene voetnoten staat een weergave van Griekse woorden in ons gewone schrift, maar die is zelfs voor theologen soms onbegrijpelijk. Wellicht is er bij de drukker iets misgegaan. Maar die noten hadden ook gewoon weggelaten kunnen worden.

Ieder die zich met het lezen en uitleggen van de Bijbel bezig houdt, kan ik dit boekje van harte aanbevelen. Kortom, ds. Pieter Helmus heeft ons met deze uitgave beslist een dienst bewezen. ■

UIT **DE WEKKER**
VAN 8 AUGUSTUS 2025

Na een fors aantal jaren waarin Perry Storm deze rubriek verzorgde is de verantwoordelijkheid voor het rondzien in de andere bladen mij toegevallen. We denken met dankbaarheid aan het werk dat collega Storm gedurende lange tijd verzette.
Ik wil uw aandacht vragen voor een artikel in De Wekker *(de keus voor een CGK-blad zal wel met de kerkkeus van mijn voorganger te maken hebben). Daar vinden we (nota bene in de rubriek Nader Bekeken) een artikel over moderne muziek waarin het evangelie wordt genoemd of verwoord, zonder dat de zanger blijk geeft van geloof. Dr. A. van Os schrijft:*

Christus-verkondiging, desnoods zonder geloof?

Wat moeten christenen vinden van muziek of activiteiten waar de naam van Christus genoemd of verkondigd wordt, maar de artiest of medewerker in het leven geen blijk geeft van een leven met Christus? Recent kwam deze vraag weer op tafel en de meningen liepen sterk uiteen.

Ik vermoed dat veel lezers geen actief luisteraar zijn van het Nederlandse levenslied, soms ook de smartlap genoemd. Recent kreeg een zanger uit deze hoek van de muziek echter behoorlijk wat christelijke aandacht. Mart Hoogkamer kwam via een tv-programma en een bezoek aan het Stadsklooster in Dordrecht in aanraking met Opwekking 22: 'In de Naam van Jezus overwinnen wij'. Tijdens de uitzending bleef hij deze zin herhaaldelijk zingen en uiteindelijk bracht hij een nummer uit: 'In de Naam van Jezus'. De zin uit Opwekking 22 werd een belangrijk element in het refrein, de rest van het refrein en de coupletten zijn van de hand van Hoogkamer en zijn schrijvers. Het lied heeft volgens Hoogkamer geen religieuze stellingna-

me, maar is in een onrustige wereld 'een expressie van hoop en liefde voor iedereen'. Hoogkamer zelf is niet gelovig, maar bijgelovig.
In het NPO-radioprogramma Dit is de Dag liepen de christelijke meningen uiteen. De hervormde predikant Gerard van Zanden wees op het gebod om de Naam van God niet ijdel te gebruiken en op de inhoud van het lied: hoe verdraagt het 'In de Naam van Jezus overwinnen wij' zich met 'Het maakt niet uit wat je doet, want het komt allemaal wel goed'? Rob Veenstra van Stadsklooster Dordt stond er anders in: Hoogkamer is respectvol en er ontstaat een prachtig podium om het Evangelie uit te dragen.

Van Os vergelijkt het vervolgens met het zingen van de Matheuspassion door ongelovige zangers. En hij bespreekt de tekst Filippenzen 1:18 (Christus verkondigen uit onzuivere motieven). Hij geeft aan dat die tekst hier toch niet echt van toepassing is. Hij vervolgt:

Cultuurvisie

Mijn vermoeden is dat het antwoord op deze kwestie sterk afhangt waar je theologische wieg staat. In deze discussies zie ik vaak grof gezegd een tweedeling ontstaan. Aan de ene kant is er een cultuurkritische groep christenen, veelal uit bevindelijk-gereformeerde kring, die een dergelijk gebruik van christelijke taal en symbolen door niet-gelovige professionals ziet als lasterlijk. Deze groep ziet het als een bevestiging van het idee dat cultuur en media onverschillig of zelfs vijandig staan tegenover christelijk Nederland en zich niets gelegen laten om heilige zaken te misbruiken.
Anderzijds staat er een groep cultuuroptimistische christenen, die openstaat voor culturele uitingen. Deze groep, vaak te vinden in evangelische en neocalvinistische kerken, zien dit soort momenten als een bevestiging van Gods werk in de cultuur en als een kans om invloed uit te oefenen en missionair werkzaam te kunnen zijn. Waarom zou alleen de duivel goede muziek en cultuur moeten hebben?

Tussenweg?

Zelf sta ik er vaak tussenin. Ik ga niet ontkennen dat mijn eerste reactie vaak cultuurkritisch is. Culturele initiatieven waarin zaken van het geloof gebruikt worden om te scoren of geld te verdienen zijn mij een doorn in het oog. De kerk hoeft wat mij betreft niet bang te zijn om soms op haar strepen te staan, als hoeder van de heilige zaken die haar toevertrouwd zijn. In deze casus voel ik dus mee met collega Van Zanden. De Naam van Jezus Christus is niet zomaar iets: in de Bijbel is het niet alleen Zijn Naam, maar gaat het ook om Hemzelf. Als een niet-gelovige vanuit een zoekersintentie de Naam van Christus gebruikt kan ik ermee leven, maar in dit geval wordt een grens overschreden in mijn ogen. Heilig is Zijn Naam (Luk. 1,49). Tegelijkertijd zie ik ook de mogelijkheden die dergelijke uitingen bieden. De influencer Noor van der Weijden merkte op dat zij al verschillende vragen en gesprekken had gehad naar aanleiding van het nummer. Kerken hoeven dit soort zaken niet te zoeken of te stimuleren, maar nu het nummer eenmaal in de lucht is biedt het wel kansen om in gesprek te raken. Beseffen mensen wat ze zeggen en zingen? Zo kan er een opstap zijn om de diepte in te gaan, naar de kern van de vragen van het leven en het christelijk geloof. Op deze manier kan ook gesproken worden over het punt waarom het christenen zo raakt als de Naam van Jezus zo zonder geloofsovertuiging gebruikt wordt. Ik zie dat in de Bijbel de Heere ook gebruikmaakt van de diensten van Bileam om het volk te zegenen (Num. 22-24) en Rachab om zijn volk te redden (Joz. 2). Tegelijk zien we ook de klem die dit missionaire gesprek heeft: Bileam komt door zijn zonden om (Num. 31,8), terwijl de gelovige Rachab een van de moeders van Christus genoemd wordt (Matt. 1,5).

Gelovigen zijn wat mij betreft dus principieel en praktisch, oprecht als de duiven en scherpzinnig als de slangen (Matt. 10,16). Interessant is wat de hervormde predikant J.J. Buskes eens schreef over de eveneens hervormde hoogleraar K.H. Miskotte: 'De cultuur der eeuwen is door zijn hoofd en hart heen gegaan. Maar bij dit alles wist hij en weet hij, weet hij steeds meer van het gezag, dat uitgaat van het Woord Gods. Een gelovige is niet los verkrijgbaar van zijn cultuur, maar ook niet los verkrijgbaar van de God van het Woord'.

Wat bij mij ook opkomt is dat het volgens de Schrift gevaarlijk is de naam van de Heere Jezus te gebruiken als een lege bezwering zonder echt met Hem verbonden te zijn. Dat is ook eens geprobeerd door de zonen van Sceva (Hand. 19:13-17). Zij wilden voor eigen gewin scoren met het gebruik van de naam van de Heere Jezus. Het liep slecht met hen af. ■

Ontmoetingen

tussen bevindelijk-gereformeerde en neocalvinistische theologie

Informatie

Datum D.V. vrijdag 3 oktober 2025
Tijd 10.00 - 16.00
Locatie Auditorium Erdee Media Groep
Laan van Westenenk 12, Apeldoorn

Entree €19 p.p., inclusief lunch
Aanmelden voor 30 september via: beleefenontmoet.rd.nl

Sprekers

Prof. dr. W. van Vlastuin
Naar een trinitarisch doopbegrip

Dr. B. van Egmond
Gereformeerde spiritualiteit in de spiegel van Augustinus' Confessiones

Ds. T.A. Bakker
Reformatorische reflecties op Bavincks avondmaalsleer

Dr. J.M. de Jong
Het kerkverband en de haperende gereformeerde ecclesiologie

Dr. P.C. Hoek
Heilshistorie en heilsorde in de prediking

Dr. H.T. Wendt
Omgang met cultuur bij Ewald Mackay en Harmen Westerink

Prof. dr. H. van den Belt
Nabeschouwing

de banier
UITGEVERIJ

Boekentafel aanwezig

COLOFON

Nader Bekeken is een periodieke uitgave van de Stichting Woord en Wereld en verschijnt 11 x per jaar. De Cahiers tot versterking van het gereformeerde leven die de stichting in de loop der jaren uitgaf zijn in PDF verkrijgbaar.

DAGELIJKS BESTUUR VAN DE STICHTING WOORD EN WERELD
Voorzitter
Drs. H.J. Offereins
Secretaris
W. Hindriks
Penningmeester
G.F. Slump

REDACTIE NADER BEKEKEN
Hoofdredactie
Dr. P. Boonstra
Eindredactie
B. Seldenthuis
D.E. Slump-Schoonhoven
Redactie
Ds. S.M. Alserda
Drs. H.J. Boiten
Ds. C. van Dijk
Dr. B. van Egmond
Drs. B.P. Hagens
Ds. P.L. Storm

Redactiesecretariaat
Ds. S.M. Alserda
Melkweg 49, 7904 ER Hoogeveen
Tel.: 06-165 61 146
Mail: redactie@woordenwereld.nl

Medewerkers Nader Bekeken
Dr. H.H. van Alten, Pretoria ZA
Drs. L. Bezemer, Hattem
Drs. F.J. Bijzet, Emmen
J.H. Bollemaat, Dalfsen
H. Boomstra, Den Helder, tekeningen/cartoons
A.C. Breen, Kealy, WA
Drs. E. Brink, Waddinxveen
Ds. P. Drost, Übelbach (Oostenrijk)
Drs. L.W. de Graaff, Heerde
Prof. dr. P.H.R. van Houwelingen, Kampen
Prof. dr. G. Kwakkel, Kampen
Ds. R.Th. Pos, Steenwijk
Ds. A. van der Sloot, Steenwijk
Dr. R.T. te Velde, Wezep
Dr. H. Veldman, Zuidhorn
Dr. H.T. Wendt, Urk
Ds. J. Wesseling, Arnhem

Basisontwerp: Studio TinekeWerkt
Vormgeving, prepress, fotografie: Studio Bert Gort, Grijpskerk
Druk: Damen Drukkers, Werkendam
Gesproken versie: Nader Bekeken is ook op Daisy-cd en Webbox verkrijgbaar.
Inlichtingen: Chr. Bibl. voor Blinden en Slechtzienden,
tel. 0341-56 54 77, **e-mail** klantenservice@cbb.nl.

U kunt ons steunen door uw voor de belasting aftrekbare giften te storten op rekening NL42 RABO 0324 6259 01 ten name van de Stichting Woord en Wereld. Zij die de stichting testamentair willen gedenken, kunnen gebruik-maken van de volgende formulering: Ik legateer (... bedrag invullen ...) vrij van kosten aan de Stichting Woord en Wereld, statutair gevestigd te Haarlemmermeer. Wij zijn een ANBI-instelling.

Adreswijzigingen en/of opzeggingen
INTERNET:
• www.woordenwereld.nl
• woordenwereld@spabonneeservice.nl
• naderbekeken@spabonneeservice.nl
POSTADRES:
• Woord en Wereldabonneeservice, Postbus 105, 2400 AC Alphen aan den Rijn
TELEFOON:
• 088 - 110 20 42
• 0172 - 47 60 85

Beëindiging abonnement:
Na het eerste jaar is de opzegtermijn 1 maand.

Bezorgklachten:
www.woordenwereld.nl/klantenservice

Meer informatie en abonnements-voorwaarden op www.woordenwereld.nl

Tarieven Nader Bekeken 2025:
Regulier abonnement € 56,00
Abonnement buitenland Europa € 106,50
Abonnement buitenland overig € 118,50
Studentenabonnement € 33,00
PDF-abonnement € 33,00
PDF-abonnement buitenland Europa € 45,35
PDF-abonnement buitenland overig € 57,50
Cadeau-abonnement (een jaar) € 28,00
Los nummer (incl. verzendkosten) € 6,00

Deze tarieven gelden bij automatische incasso. Afschrijving geschiedt in januari (of in de maand waarin het abonnement het afgelopen jaar is ingegaan). Voor betaling per acceptgirokaart of met een eigen overschrijving geldt een opslag van € 2,00.

Bankrekeningnummer:
NL 75 INGB 0007 2255 58
Bic-code: INGBNL2A
Deze tarieven gelden bij machtiging (automatische incasso).
Voor betaling per acceptgirokaart of per eigen overschrijving geldt een opslag van € 2,--

Bankrekeningnummer voor giften:
NL42 RABO 0324 6259 01

De stichting Woord en Wereld heeft geprobeerd alle rechthebbenden te achterhalen en in te lichten. Mocht de vermelding van eigenaar of copyright onjuist of onvolledig zijn, neemt u dan contact op met de redactie.

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd worden en/of openbaar gemaakt worden zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 1380 - 3034

www.woordenwereld.nl

Neem nu een jaarabonnement en ontvang de special 'De bijbel of een biertje' gratis!

Ga voor het afsluiten van een abonnement naar www.woordenwereld.nl

www.woordenwereld.nl

Daarop kunt u:
- de **laatste nummers** van Nader Bekeken bekijken;
- het **artikel van de maand** uit de laatste nummers downloaden;
- **nummers** die **langer dan een jaar geleden** verschenen zijn downloaden;
- informatie over de **cahiers** van Woord en Wereld vinden;.
- met de zoekfunctie allerlei **onderwerpen** vinden waarover iets geschreven is.

Ontmoeting in het Vondelpark III

Aan 't draaien van je hoofd,
Aan je spiedende blik
Kan ik zien wie voorbijgaan
En al haar bekoorlijkheden,
O onfeilbare seismograaf
Naast me op de bank!
Daartoe moet men glad kunnen wentelen:
Je bewegelijkheid wordt dan ook
Door kaalhoofdigheid ondersteund.
Maar hoe kaal moet je van binnen wel zijn,
Dat je die oude vrouw niet registreerde
Die daar liep voor het laatst in de zon,
Dat je haar je versten uitslag niet wijdde,
Haar, die toch storender, machtiger, vernietigender was
Dan de slankste heupen.

SIMON VESTDIJK (1898-1971)
UIT: *ONTMOETINGEN IN HET VONDELPARK* (1939)

Veel vrouwen voelen zich op straat of in het park niet echt veilig. Ze worden nageroepen of -gefloten, moeten obscene opmerkingen verdragen en hebben soms met handtastelijkheden te maken (of erger). Uit dit gedicht blijkt dat die seksistische mentaliteit ook vóór de oorlog al bestond, hooguit wat minder expliciet dan tegenwoordig.
Naast de ik-figuur op een bankje in het park zit een oude, kale man. Bij elke vrouw die voorbij wandelt, wentelt zijn hoofd soepel mee, zodat hij zo lang mogelijk haar 'bekoorlijkheden' in zich kan opnemen. Om te weten hoe zij scoort op de begeerlijkheidsschaal van zijn buurman, hoeft de ik-figuur de vrouw in kwestie niet eens zelf te zien. Hij hoeft alleen maar te letten op de wellustige blik van zijn buurman en het geoefende draaien van zijn hoofd. Meedogenloos en onpersoonlijk legt hij zijn oordeel vast. En feilloos, zoals een seismograaf trillingen in de aardkorst registreert.
Dan komt er een vrouw langs die, ziek en zwak, nog één keer een wandelingetje in het park probeert. Ze is oud en kan in uiterlijke schoonheid al lang niet meer concurreren met die jonge vrouwen. Maar de kale man op de bank ziet haar niet, merkt haar nauwelijks op, terwijl hij – haar leeftijdgenoot? – in haar verval, meer dan in al die jonge meiden bij elkaar, toch de breedte en diepte van het leven en de naderende dood zou moeten herkennen. Hoe oppervlakkig moet je zijn om die tot nadenken en inkeer stemmende waarschuwing niet op te merken.